

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра економіки, права та управління бізнесом

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

(підпис)

«___» _____ 20__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності 076 «Підприємництво та торгівля»
за освітньою програмою професійного спрямування
«Економіка, планування та управління бізнесом»
на тему: **«ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ**
АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ
ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ)»

Виконавець:

студент ФЕУП

Шулікін Дмитро Ніколайович _____

Науковий керівник:

д.е.н, доцент

Несененко Павло Петрович _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ	
1.1. Структура та особливості функціонування агропромислового комплексу.....	6
1.2. Державне регулювання агропромислового комплексу.....	12
1.3. Аналіз міжнародного досвіду функціонування та розвитку аграрного сектору економіки.....	21
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА РІВНЯ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ	
2.1. Агропромисловий комплекс в структурі національної економіки.....	34
2.2. Сучасний стан та основні тенденції розвитку агропромислового комплексу України.....	44
2.3. Економічний аналіз основних показників розвитку агропромислового комплексу країни.....	53
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ ТА ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ	
3.1. Шляхи вдосконалення діяльності агропромислового комплексу України та напрями його розвитку.....	63
3.2. Аналіз діяльності АПК Одеського регіону.....	75
3.3. Вдосконалення діяльності агропромислового комплексу Одеського регіону.....	81
ВИСНОВКИ.....	87
Список використаних джерел.....	94
Додатки.....	102

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Агропромисловий комплекс (АПК) є ключовою складовою економіки України, що суттєво впливає на соціально-економічний розвиток країни. Він забезпечує населення продовольством і постачає сировину для промислових потреб. АПК – це міжгалузева структура, яка об'єднує різні сектори, пов'язані з виробництвом та відтворенням, з метою гарантування продовольчої безпеки України, забезпечення належного рівня харчування, а також формування експортного потенціалу сировини й продовольства.

Діяльність агропромислового комплексу охоплює близько трьох чвертей території України, де мешкає третина населення країни. Продукція сектору займає більше 60% експорту, генерує близько 8% валового внутрішнього продукту (ВВП) і має важливе значення для національного бюджету. Частка продукції АПК в експортній структурі країни займає майже дві третини.

АПК є пріоритетним напрямом економіки, адже саме в його межах вирішуються питання продовольчої безпеки. Потенціал аграрного сектора значною мірою може стати основою для післявоєнного відновлення економіки, а також сприяти підвищенню ефективності інвестиційної та інноваційної діяльності в країні. Він є одним із найбільших секторів, де виробляється основна частина продовольчих ресурсів, що суттєво впливає на рівень життя населення. З огляду на це, стан агропромислового комплексу, його проблеми та шляхи їх вирішення залишаються предметом наукових досліджень. Науковці, зокрема такі як Андрійчук В. Г. [2], Дусановський С. Л., Білан Є. М. [3], Саблук П. Т. [5], Несененко П. П. [17], Томілін О. О. [7], Атамас О. П. [11], Стегней М. І [14] та інші, розглядають різні аспекти розвитку АПК у своїх працях. Однак, попри досягнення, цей сектор має значні можливості для подальшого розвитку, які потребують додаткового дослідження.

Мета кваліфікаційної роботи – теоретичні, методичні та прикладні аспекти забезпечення ефективного функціонування агропромислового

комплексу України та Одеського регіону та формування пропозиції щодо перспектив його розвитку.

Відповідно до поставленої мети роботи було визначено ряд наступних **завдань**:

- 1) Охарактеризувати особливості функціонування агропромислового комплексу України.
- 2) Визначити функції та особливості державного регулювання агропромислового комплексу України.
- 3) Проаналізувати міжнародний досвід функціонування та розвитку аграрного сектору.
- 4) Визначити місце агропромислового комплексу в структурі національної економіки.
- 5) Оцінити сучасний стан та основні тенденції діяльності агропромислового комплексу України.
- 6) Проаналізувати основні показники діяльності АПК країни.
- 7) Розробити напрями щодо післявоєнного функціонування агропромислового комплексу.
- 8) Проаналізувати тенденції функціонування АПК Одеського регіону.
- 9) Розробити шляхи розвитку АПК Одеського регіону.

Об'єкт дослідження – процес забезпечення ефективного функціонування агропромислового комплексу України та Одеського регіону.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних та прикладних аспектів оцінювання ефективності функціонування агропромислового комплексу на прикладі України та Одеського регіону.

Для вирішення поставлених у кваліфікаційної роботі завдань були використані такі **методи дослідження**:

- загальнонаукові: аналогія, системний аналіз, формалізація;
- логічної абстракції: аналіз і синтез, індукція та дедукція;
- економіко-статистичного аналізу: табличний, графічний, групування, класифікації;

- маркетингові: PEST-аналіз, спостереження, опитування;
- експертної діагностики: ранжирування, порівняння, оцінювання.

Інформаційна база дослідження вказує на джерела, що слугували основою дослідження: наукові публікації та монографічні видання українських і зарубіжних учених, нормативно-законодавчі акти України й інших країн, матеріали наукових конференцій і досліджень, звіти та аналітичні матеріали відповідних державних органів, агентств, дані звітності підприємств, організацій і установ та ін.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (69 найменувань) та 1 додатку.

Загальний обсяг роботи становить 104 сторінки. Основний зміст викладено на 81 сторінках. Робота містить 11 таблиць, 10 рисунків.

Публікації та апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовані на X Міжнародній науково-практичній конференції «Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи» (4-5 жовтня 2024 року).

Шулікін Д. Н., Несененко П. П. Деякі проблеми залучення інвестицій у сільське господарство України в сучасних умовах. *Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи*. Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції. (4-5 жовтня 2024 р. м. Одеса). Одеса: ОНЕУ. 2024. С. 274-276.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

1.1. Структура та особливості функціонування агропромислового комплексу

Україна має розвинений агропромисловий комплекс, здатний не тільки повністю забезпечувати населення харчовими продуктами, але й сприяти зміцненню позицій країни на міжнародних ринках ключових агропродовольчих товарів. Завдяки традиційно сильному експорту продовольства Україна виступає одним із гарантів продовольчої безпеки у світі.

Агропромисловий сектор, який є однією з основних галузей економіки України, вже кілька років функціонує в умовах війни, стикаючись з низкою серйозних проблем. До початку повномасштабного вторгнення галузь щорічно зростала на 5-6%, а частка сільського господарства у ВВП становила 10%, але нині ці показники значно знизилися [1]. Одним із найбільших викликів для аграрної сфери є велика втрата сільськогосподарських земель, які або знаходяться під тимчасовою окупацією, або стали непридатними для обробки через бойові дії на цих територіях.

Сьогодні агропромисловий комплекс України слід розглядати як пріоритетний сектор національної економіки та потужний чинник майбутнього економічного зростання. З огляду на сучасні тенденції інноваційного та інвестиційного розвитку, аграрний сектор має забезпечити підвищення рівня конкурентоспроможності економіки на основі використання конкурентних переваг.

У роботі Андрійчук В. Г. АПК визначається як широке поняття, яке охоплює кілька сфер діяльності. Перша сфера – виробництво для сільського господарства, а також підприємства харчової та переробної промисловості. Друга сфера – це безпосередньо сільське господарство. Третя сфера – заготівлі, зберігання та переробка сільськогосподарської сировини, що є ключовим

елементом цієї сфери. Четверта сфера включає ринкову інфраструктуру, зокрема аграрні біржі, гуртові ринки. П'ята сфера – виробнича інфраструктури [2, с. 6].

Дусановський С. Л. та Білан Є. М. виділяють чотири основні сфери АПК: 1) галузі, що виробляють засоби виробництва для сільського господарства та АПК; 2) сільське господарство (рослинництво і тваринництво) 3) галузі промисловості, що переробляють сільськогосподарську сировину; 4) виробнича та соціальна інфраструктура, що охоплює заготівлю, зберігання, транспортування і реалізацію продукції, підготовку кадрів, а також заклади для відтворення робочої сили [3, с. 9].

Розглянемо більш детально погляди науковців щодо тлумачення АПК (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Варіанти визначення поняття агропромисловий комплекс

Автор, джерел	Трактування
1	2
Економічний словник-довідник [4].	сукупність галузей народного господарства, зайнятих виробництвом, переробкою, збереженням і доведенням до споживача сільськогосподарської продукції сукупність взаємопов'язаних галузей народного господарства, об'єднаних цільовою функцією, що розвиваються відповідно до певних умов[4].
Саблук П. Т. [5].	Велике міжгалузеве утворення, органічна частина економіки країни, яка включає сукупність галузей, пов'язаних між собою процесом відтворення, основне завдання якого – забезпечення продовольчої безпеки країни, оптимальних норм харчування населення України, створення експортного потенціалу сировини і продовольства [5].

Продовження таблиці 1.1

1	2
Гороховець Ю. А. [6].	Сукупність взаємопов'язаних галузей народного господарства, основним завданням яких є забезпечення населення продуктами харчування [6].
Томілін О. О. [7].	Комплекс виробництва, який об'єднує різні галузі сільського господарства, головним завданням якого є забезпечення країни продовольством та сільськогосподарською сировиною [7].
Дорогунцов С. І., Пітюренко Ю. І., Олійник Я. Б. [8].	Визначає соціально-економічний розвиток країни, рівень життя населення, забезпечення продуктами харчування, а промисловість – сільськогосподарською сировиною [8].

Джерело: складено автором на основі [4-8]

Спираючись на погляди науковців, можна трактувати агропромисловий комплекс як систему взаємозв'язаних галузей народного господарства, основним завданням яких є забезпечення населення продуктами харчування.

Агропромисловий комплекс (АПК) України є важливою складовою національної економіки та єдиного виробничо-економічного організму, який об'єднує сільськогосподарські, промислові, наукові та освітні галузі. Він охоплює процеси отримання, транспортування, зберігання, переробки та збуту сільськогосподарської продукції. АПК відрізняється від інших міжгалузевих комплексів за своєю структурою та складом і має вирішальне значення для соціально-економічного розвитку країни, забезпечення продовольчої безпеки, а також надання промисловості сільськогосподарської сировини. Земля є основним засобом виробництва в АПК, на якій вирощуються як сировина для промислового виробництва, так і продукція для споживання [10].

У сучасних умовах розвитку економіки під терміном «галузь агропромислового комплексу» слід розуміти групу підприємств, що мають

спільні ознаки діяльності та спрямовані на забезпечення населення продуктами харчування. АПК включає три основні сфери: сільське господарство, промисловість, що переробляє сільськогосподарську сировину, а також інфраструктуру, що забезпечує зберігання, транспортування та збут продукції., які згруповано на рисунку 1.1.

Рис. 1.1. Сфери галузей АПК

Джерело: складено автором на основі [11]

Перша сфера АПК – це сільське господарство, яке є основним елементом агропромислового комплексу, забезпечуючи населення основними продуктами харчування та сировиною для виготовлення споживчих товарів. Головними його галузями є рослинництво та тваринництво.

Друга сфера АПК охоплює виробництво засобів для сільського господарства, таких як тракторне і сільськогосподарське машинобудування, агрохімія, комбікормова промисловість, а також систему матеріально-технічного забезпечення сільського господарства та меліорацію.

Третя сфера АПК складається з галузей, що займаються заготівлею, транспортуванням, зберіганням, переробкою сільськогосподарської сировини та реалізацією кінцевої продукції. До цієї сфери належать харчова, легка і комбікормова промисловості.

Загалом АПК включає понад 100 галузей та підгалузей, багато з яких мають часткове або повне відношення до агропромислового комплексу

В останні роки в українському агропромисловому секторі склалася ситуація, коли переробні підприємства стикаються з нестачею сировини. Це пов'язано з тим, що значна частина сільськогосподарської продукції, зокрема овочі та продукти тваринництва, виробляється в особистих підсобних господарствах. Агropідприємства змінили структуру виробництва, зосередившись на високорентабельних продуктах і галузях, що створило додаткові труднощі для забезпечення сировиною переробних підприємств. У таких умовах виникає потреба у створенні інтегрованого виробництва на рівні регіону або галузі.

Агропромислова інтеграція – це форма господарювання, що передбачає зближення та об'єднання галузей сільського господарства і промисловості з метою швидкого зростання виробничих обсягів та забезпечення ефективної кооперації праці між міськими та сільськими працівниками [9].

Економічна основа агропромислової інтеграції базується на товарно-грошовому обміні та ринку, який об'єднує підприємства за галузевим і територіальним принципом. Ринковий механізм сприяє тіснішій взаємодії та взаємозалежності різних елементів економічної системи, зокрема підприємств і галузей, що входять до складу агропромислового комплексу (АПК). Цей процес розвивається на різних рівнях.

Розвиток агропромислової інтеграції здійснюється в двох основних напрямках: вертикальному та горизонтальному.

Вертикальна інтеграція полягає в кооперуванні та комбінуванні організацій і виробництв різних галузей, що забезпечує безперешкодний рух товарів через усі етапи виробництва, знижуючи витрати та підвищуючи ефективність і якість продукції. Для сільського господарства вертикальна інтеграція проявляється у вигляді об'єднань агрофірм, комбінатів з переробки сільськогосподарської продукції та агропромислових об'єднань на рівні районів. Однак в Україні вертикальна інтеграція ще не здобула належного розвитку, перебуваючи на етапі становлення. Перебудова економічної системи часто призводить до дезінтеграції і розриву зв'язків між підприємствами, що

призводить до значних втрат та зниження ефективності виробництва. Підприємства, що входять в агропромислові об'єднання, часто втрачають свою економічну самостійність [9].

У розвинених країнах вертикальна інтеграція значно поширилась, особливо на кооперативній основі, за останні десятиліття. Для України, яка є однією з провідних сільськогосподарських країн з потужним експортним потенціалом, розвиток агропромислових об'єднань є важливим напрямом. Наприкінці ХХ століття з'явилася тенденція витіснення вітчизняних підприємств з внутрішнього ринку, що підкреслює необхідність збереження існуючих і здобуття нових ринків збуту для таких об'єднань.

Горизонтальна інтеграція полягає в об'єднанні підприємств, які виробляють однорідну продукцію і застосовують подібні технології. Вона сприяє поглибленню спеціалізації окремих ланок виробництва, знижуючи витрати і підвищуючи ефективність. В аграрному секторі горизонтальна інтеграція найпоширеніша у вигляді спеціалізованих господарств та міжгосподарських підприємств [9].

У розвинених країнах агропромислова інтеграція ґрунтується на діяльності агробізнес-фірм у несільськогосподарській сфері, великих капіталістичних, а також фермерських господарств. Основну роль у координації міжгалузевих та агропромислових зв'язків відіграє економічна потужність агробізнес-фірм.

Промислові компанії агробізнесу стають центрами, що визначають напрями науково-технічного прогресу, забезпечують комплексні постачання та ефективну експлуатацію техніки в сільському господарстві, забезпечуючи якість та корисний ефект від виробничих засобів. Харчові й торговельні компанії, щоб зменшити витрати на виробництво, переробку та збут харчової продукції, стимулюють підвищення якості сільгосппродукції, її асортименту, оптимальне розміщення та спеціалізацію за продуктами, технологіями й територіями, а також зменшення сезонності виробництва.

1.2. Державне регулювання агропромислового комплексу

Необхідність державного регулювання виникає через неспроможність ринку до саморегулювання та вирішення всіх проблем. Основною метою є створення сприятливих умов для сталого розвитку та економічного зростання, досягнення соціальної стабільності та підвищення конкурентоспроможності країни на світовій арені. Ступінь регулювання різниться в залежності від країни, тому важливо знайти оптимальний баланс між державним та ринковим регулюванням.

Держава, як головний інститут регулювання, повинна координувати і збалансовувати взаємовідносини між учасниками економічних і соціальних процесів, забезпечувати стабільність і безпеку суспільства. Водночас вона є виразником національних інтересів і захисником прав громадян, сім'ї та суспільства в цілому. Державне регулювання також важливе для консолідації суспільства, оскільки воно створює механізми узгодження інтересів різних груп і запобігає соціальним конфліктам.

Державне регулювання економіки – це система заходів, які держава здійснює для впливу на об'єкти та процеси економіки, з метою направлення господарської діяльності суб'єктів національної економіки, узгодження їхніх інтересів і дій для досягнення визначених цілей [12].

Основними завданнями державного регулювання економіки України на поточному етапі є:

- забезпечення стабільного економічного зростання та розвитку, досягнення повної та ефективної зайнятості трудових ресурсів і збільшення трудового потенціалу;
- створення прозорого і справедливого механізму перерозподілу доходів населення, зменшення соціальної напруженості;
- підвищення економічної ефективності в країні;

- збалансування зовнішньоторговельного балансу, забезпечення стабільності цін та грошового обігу, раціоналізація природокористування і розвиток інституцій [12].

Основні функції державного регулювання економіки:

- цільова – визначення цілей, пріоритетів та основних напрямків розвитку національної економіки.

- стимулююча – створення регуляторів, що ефективно впливають на діяльність господарських суб'єктів і спрямовують економічні процеси у вигідний для суспільства напрямок.

- нормативна – встановлення державою «правил гри» для суб'єктів економіки через законодавчі акти.

- коригуюча – коригування розподілу ресурсів для розвитку прогресивних процесів і усунення негативних зовнішніх ефектів.

- соціальна – регулювання соціально-економічних відносин, перерозподіл доходів, соціальний захист та соціальні гарантії, охорона навколишнього середовища, управління неринковим сектором економіки і створення суспільних благ.

- контролююча – нагляд і контроль за дотриманням встановлених правил, економічних, екологічних і соціальних стандартів [12].

Суб'єктами державного регулювання економіки є органи державної влади, такі як Президент, Кабінет Міністрів, Верховна Рада, державні органи виконавчої влади на різних рівнях, Національний банк, Антимонопольний комітет, Фонд державного майна, а також різні об'єднання та асоціації. Вони відіграють важливу роль у регулюванні економічної діяльності, проте крім держави, економіка також регулюється іншими суб'єктами. Носіями господарських інтересів є різні соціальні групи, як-от робітники, підприємці, фермери, управлінці, що мають інтереси, пов'язані з їх соціально-економічним становищем. Виразниками цих інтересів є об'єднання, асоціації, профспілки, політичні партії та інші організації. Виконавцями виступають органи влади різних рівнів та Національний банк [12].

Об'єктами державного регулювання економіки можуть бути регіони, галузі, сектори економіки, а також ситуації, які створюють проблеми, що не можна вирішити автоматично.

Історики вважають, що сучасна держава сформувалася в Європі з XV століття. Саме в цей період науковці і мислителі почали обговорювати питання взаємозв'язку між державою та економікою. Одним із основних питань, яке стало поштовхом для розвитку економічної науки, було питання: «Яким чином збагачується держава?» Саме з цього виникли перші економічні школи. Одним з важливих критеріїв, за якими ці школи відрізняються, є позиція щодо ролі держави в економіці. Яскравим прикладом є школа фізіократів, яка була популярна серед французьких економістів у другій половині XVIII століття [12].

Фізіократи (від грец. «влада природи») надавали особливу роль землі та сільськогосподарському виробництву в економіці. Одним із основних представників цієї школи був Франсуа Кене у XVIII столітті. Вони дотримувалися принципу «Laissez faire», що з французької перекладається як «дозвольте робити» і означає принцип невтручання держави в економічні процеси. Згідно з цією доктриною, державне втручання повинно бути мінімальним і обмежуватись захистом прав людини, власності, національною безпекою та забезпеченням обмеженої кількості суспільних благ, таких як дороги. Фізіократи вважали, що справжнє багатство походить від праці в сільському господарстві, тому вони радили урядам своїх країн сприяти розвитку саме цієї галузі. На їхню думку, діяльність фермерів має відбуватися природним чином, без втручання держави [12].

Класична школа політекономії продовжила ідеї фізіократів, зокрема принцип мінімального втручання держави в економіку. Адам Сміт (1723-1790) у своїй праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.) докладно описав ринковий механізм як спосіб суспільної координації. Він ввів концепцію «невидимої руки ринку», що означає, що ринок, керуючись особистими інтересами людей, автоматично регулює розподіл ресурсів і встановлює економічну рівновагу між попитом і пропозицією. Цей процес

відбувається через постійне коливання цін у умовах вільної конкуренції. За Смітом, макроекономічна рівновага – це результат саморегуляції сукупного попиту і пропозиції на ринку. Економічне зростання і підвищення національного добробуту, за Смітом, забезпечуються через збільшення чисельності робочої сили в матеріальному виробництві, підвищення її продуктивності та накопичення капіталу [12].

У сучасних умовах роль держави в економіці визначається її здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економіки. Успішність держави значною мірою залежить від ефективності економічної діяльності, яка, в свою чергу, залежить від розвитку ключових галузей, інвестиційної привабливості та регулювання підприємницької діяльності згідно з національними пріоритетами. Агропромисловий сектор є важливим елементом для забезпечення продовольчої безпеки країни.

Державне регулювання аграрного сектору необхідне з кількох причин: по-перше, це важливо для забезпечення продовольчої безпеки; по-друге, для забезпечення життєздатності та процвітання цього сектору, що безпосередньо впливає на добробут населення; по-третє, у розвинутих країнах, де пропозиція сільськогосподарської продукції перевищує попит, державне втручання є необхідним для підтримки стабільності цін та торгівлі.

Аграрний сектор має специфічні особливості, що робить державне регулювання важливим для підтримки стабільності економіки та добробуту населення. Державна економічна діяльність спрямована на створення сприятливих умов для ефективного функціонування галузі, стабілізацію аграрної економіки та стимулювання її зростання. Це включає в себе зміну структури національного продукту та модифікацію розподілу ресурсів.

Економічну роль держави можна оцінювати з двох основних аспектів. По-перше, це створення інституційних умов для ефективної діяльності економічних галузей. По-друге, державне регулювання дозволяє впливати на розвиток сільського господарства шляхом перерозподілу ресурсів для зміни структури національного продукту і стимулювання економічного зростання.

Основні ланки державного регулювання аграрного сектора країн із ринковою економікою за відображені на рисунку 1.2.

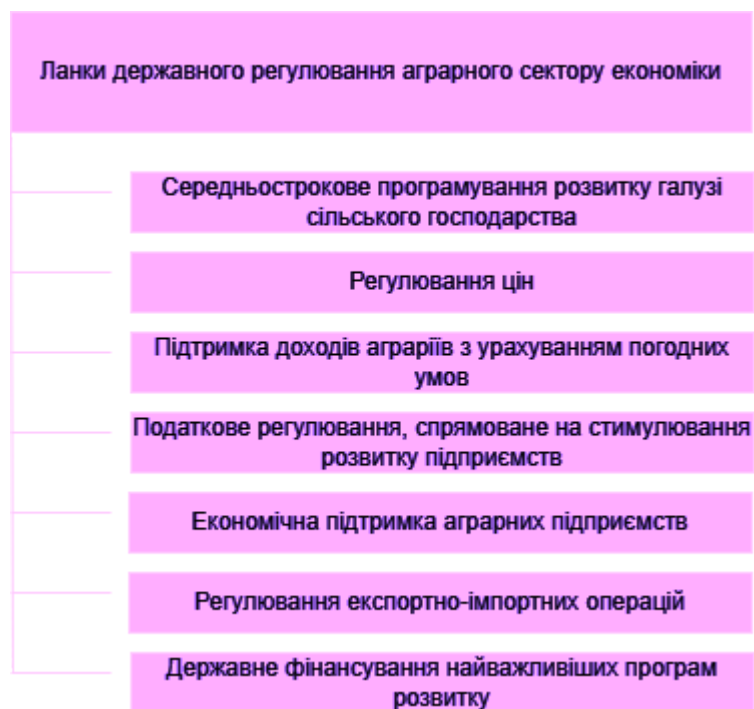

Рис. 1.2. Основні ланки державного регулювання аграрного сектора у країнах з ринковою економікою

Джерело: складено автором за даними [13, 14]

Механізм державного регулювання аграрного сектора можна розглядати як інтегровану систему, яка складається з кількох елементів, зв'язки між якими утворюють стабільну структуру, що забезпечує цілісність і ефективність цієї системи. Основними функціями державного регулювання аграрного сектора є підтримка цін та доходів виробників сільськогосподарської продукції, коригування попиту та пропозиції, сприяння структурним змінам у галузі, вирішення соціально-економічних питань, розвиток екологічно чистого виробництва, стимулювання науково-технічного прогресу та задоволення потреб держави у продовольстві.

Метою державного регулювання є формування і використання аграрного потенціалу для забезпечення сталого розвитку аграрного сектора, зокрема для досягнення економічної та екологічної безпеки країни. Мікроекономічний аналіз зосереджується на внутрішньому стані аграрного сектора та його

потенціалі, а макроекономічний – на його взаємодії з іншими секторами економіки і їх впливі на економіку в цілому.

Держава регулює земельні відносини, отримує податки та збори, а також надає трансфертні платежі, субвенції та дотації, фінансуючи державні програми. Державне регулювання має сприяти створенню міцної матеріальної бази для підвищення добробуту населення, підтримці балансу соціально-економічних інтересів різних груп населення та збереженню цілісності територіального простору країни.

Концептуально погляди на роль держави в ринковій економіці змінювалися від розгляду її як суб'єкта з мінімальним переліком функцій до тверджень про існування держави як органа, який організовує, регулює та формує модель аграрної економіки ринкового типу. В сучасних умовах розвинуті країни використовують різні концепції, де роль держави може бути як посиленою, так і обмеженою, в залежності від економічної ситуації та потреб [15, с. 112].

На сьогоднішній день важливим є як отримання державної підтримки, так і її ефективне використання. Організаційно-економічний механізм державної підтримки агропромислового виробництва повинен формуватися на основі таких принципів. Перш за все, має бути забезпечена достатність, гласність і контроль за виділеними бюджетними коштами, а також суворе планування бюджетного фінансування. Крім того, надання підтримки повинно бути своєчасним, щоб допомогти вирішити нагальні проблеми агропромислового комплексу. Ще однією важливою складовою є доступність, гнучкість і прозорість державної підтримки для різних видів господарств. Це дозволяє не тільки досягти економічної ефективності, а й гарантувати рівний доступ до підтримки для всіх учасників аграрного сектора [16, с. 24].

Щодо сільського господарства, як показує аналіз дослідженої літератури, використовуються різні механізми державної підтримки. Одним із таких механізмів є податкова політика, яка здійснюється через призначення

диференційованих ставок податків, введення податкових пільг або звільнення від податків для певних категорій аграрних підприємств.

Грошово-кредитна політика є інструментом, за допомогою якого уряд впливає на грошовий обіг, стабілізуючи економічну ситуацію і сприяючи розвитку аграрного сектору.

Бюджетна політика передбачає розподіл коштів бюджету за різними напрямками, виділяючи пріоритетні для розвитку галузі.

Цінова політика здійснюється через регулювання цін, встановлення граничних рівнів для суспільно важливих товарів і послуг, а також для підприємств-монополістів. Вона спрямована на підтримку стабільності ринку та забезпечення доступних цін на продукцію.

Планування включає прогнози, цільові програми та поточні плани, що допомагають визначити пріоритети розвитку аграрного сектору. Дотації з бюджету також займають важливе місце в державній підтримці, адже вони спрямовані на покриття збитків сільськогосподарських підприємств і забезпечення їх фінансової стабільності.

Додатково, держава активно підтримує освіту, охорону здоров'я, охорону навколишнього середовища та наукові дослідження, що сприяє розвитку сталих аграрних практик. Іншим важливим механізмом є державне замовлення, коли держава виступає основним покупцем продукції, що дозволяє стабілізувати попит.

Вагомим фактором впливу на ефективність державного регулювання аграрного сектору економіки в Україні є також інституційні перетворення в системі управлінні аграрної сфери. Відновлення окремого відомства з реалізації аграрної політики стало, безумовно, позитивним кроком на шляху до формування належної системи регулювання аграрних відносин в Україні [17].

Звідси важливою є оптимальна взаємодія між механізмами державного та ринкового регулювання, яка повинна базуватися на співвідношенні попиту і пропозиції на агропродовольчому ринку, з урахуванням інтересів як виробників, так і споживачів сільськогосподарської продукції.

Для запобігання негативним тенденціям у діяльності підприємств аграрного сектору та забезпечення продовольчої безпеки, з початку повномасштабного вторгнення РФ, держава запровадила низку заходів для гарантування продовольчої безпеки України (рис. 1.3).

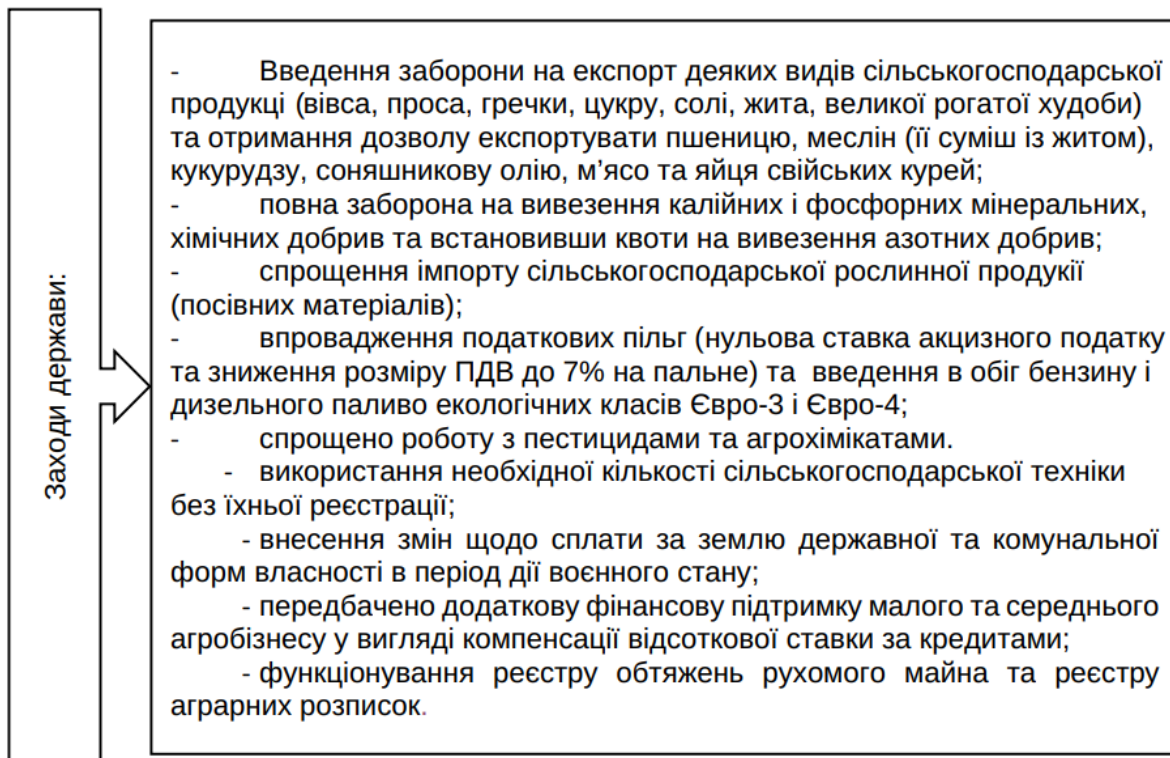

Рис 1.3. Запроваджені державою заходи щодо сприяння продовольчій безпеці в умовах воєнного стану

Джерело: складено автором на основі [18]

Як свідчить практика розвинених країн, активна аграрна державна політика протекціонізму є пріоритетним стратегічним напрямком розвитку, що сприяє зростанню виробництва та забезпеченню країни власним продовольством. Це є важливим фактором для забезпечення продовольчої безпеки держави та нації [19].

Основними проблемами державної підтримки сільського господарства в Україні є відсутність довіри з боку виробників до держави та недостатній вплив бюджетних заходів на розвиток агросектору. Це зумовлено постійним недофінансуванням програм бюджетної підтримки, а також змінністю правил їх розподілу, що схвалюються щорічно, що призводить до затримок у наданні

підтримки в критичний момент. Крім того, важливими факторами є корупційні прояви та обмежений доступ виробників до програм підтримки [19, с. 108].

Досягнення стратегічних цілей державної фінансової підтримки сільського господарства потребує удосконалення форм підтримки та механізмів розподілу бюджетних коштів. Основні заходи включають:

- Формування комплексної законодавчо-нормативної бази, що посилює роль бюджетної підтримки. Це включає визначення пріоритетів для стабілізації агропромислового виробництва, забезпечення продовольчої безпеки, захист вітчизняного товаровиробника на внутрішньому та зовнішньому ринках.

- Посилення регулюючої функції державної підтримки. Включає принципи стійкості, адресності, гарантованості, обмеженості та рівнодоступності для всіх форм господарювання, а також врахування міжнародних зобов'язань.

- Моніторинг ефективності бюджетних програм за ключовими характеристиками, такими як розвиток форм господарювання, збільшення обсягів виробництва, інтеграція ринку, підтримка рентабельності та прибутковості товаровиробників [20, с. 802].

Усі розглянуті механізми державної підтримки аграрного сектору спрямовані на вирішення важливих завдань, зокрема підвищення ефективності аграрного виробництва та його конкурентоспроможності, створення стабільного економічного механізму для функціонування сільського господарства, стимулювання інновацій, покращення використання земельних і інших ресурсів, розвиток ринкової та соціальної інфраструктури, зменшення рівня безробіття на селі та підвищення рівня заробітної плати. Ці заходи передбачають витрати державних коштів, але їх реалізація має на меті забезпечити сталий розвиток сільського господарства та поліпшити соціально-економічну ситуацію в сільських районах

1.3. Аналіз міжнародного досвіду функціонування та розвитку аграрного сектору економіки.

Державне регулювання розвитку аграрного сектору в Україні реалізується через механізми прямої бюджетної підтримки, зокрема субсидіювання та дотування, податкових пільг та регулювання ціноутворення. Одним із основних механізмів підтримки був податковий пільговий режим, який діяв з 1998 року до 2017 року, включаючи спеціальний режим оподаткування ПДВ для сільського господарства. Однак останнім часом курс державної підтримки змінився, орієнтуючись на розширення фінансово-кредитних механізмів, які націлені на залучення додаткових інвестицій і стимулювання розвитку аграрного сектору через полегшення доступу до фінансування [21, с. 79].

Зміни в політиці державної підтримки аграрного сектору, включаючи відмову від прямих субсидій, відображають загальносвітову тенденцію адаптації аграрних політик до сучасних економічних реалій. У країнах, як США та Австралія, основною формою підтримки стали страхові платежі, що дозволяє аграріям зменшити ризики. У Канаді основна увага зосереджена на зниженні вартості кредитів для аграріїв, що полегшує доступ до фінансування. Водночас Нідерланди активно розвивають науково-дослідну діяльність, що сприяє інноваціям і підвищенню ефективності виробництва.

У Європейському Союзі аграрна політика базується на принципах, що сприяють досягненню спільних цілей, таких як впровадження інноваційних, енергоефективних технологій у виробництво, підвищення рівня життя сільського населення, а також забезпечення продовольчої безпеки. Стратегічні орієнтири ЄС полягають у розвитку сільськогосподарського виробництва на основі спільних фінансових зобов'язань і підвищення результативності аграрного сектору [28, с. 217]. Основною інституцією в сфері аграрної політики ЄС є Європейський фонд сільськогосподарської орієнтації та гарантій (ЄФГСТГ). Цей фонд виконує кілька важливих функцій. Одна з них – гарантування стабільного рівня цін на сільськогосподарську продукцію, що здійснюється

через формування запасів та відшкодування фермерам різниці між світовими та європейськими цінами. ЄФГСГ також підтримує курси національних валют країн-членів ЄС, що має значний вплив на аграрну економіку. Крім того, фонд бере участь у фінансуванні модернізації виробництва та підвищенні кваліфікації працівників аграрного сектору, що є важливим напрямом у підтримці конкурентоспроможності та розвитку сільського господарства в Європейському Союзі [23, с. 67].

Зміни в політиці ЄС, обумовлені глобалізаційними процесами та збільшенням кількості країн-членів, призвели до трансформацій у сфері регуляторної політики аграрного розвитку, які проходили через кілька етапів. На першому етапі (1962-1973 рр.) спільна аграрна політика ЄС була орієнтована на забезпечення населення продуктами харчування, що стало важливим кроком для підтримки продовольчої безпеки в країнах ЄС. У той час основною метою було збільшення виробництва сільськогосподарської продукції для задоволення потреб спільного ринку. Другий етап (1978-1992 рр.) характеризувався переглядом стратегії, оскільки на попередньому етапі виникло значне перевиробництво сільськогосподарської продукції. Тому політика другого етапу була спрямована на регулювання обсягів виробництва, щоб уникнути надлишку товарів на ринку і збалансувати попит та пропозицію в аграрному секторі [29]. В рамках реалізації третього етапу (1992-2000 рр.) аграрна політика ЄС зазнала значних змін, зокрема було введено реформу Мак-Шеррі, яка передбачала скорочення цінової підтримки аграрного сектору. Основна увага була зосереджена на прямій допомозі сільським господарствам у вигляді виплат за гектар сільськогосподарських угідь, а також на посиленні екологічної складової розвитку сільського господарства, що стало важливою частиною політики сталого розвитку. На наступному етапі (2000-2007 рр.) відбулося запровадження плану дій «Agenda-2000» та реформи Фішлера. Ці зміни ще більше сприяли зменшенню цінової підтримки для таких галузей, як виробництво зернових, яловичини та молочних продуктів, та збільшенню фінансування для сільського розвитку, включаючи підтримку несільськогосподарської діяльності в сільських

районах. Зміни також передбачали перехід від галузевого принципу до територіального підходу, що означало більш широке впровадження політики, спрямованої на розвиток конкретних територій, а не окремих аграрних галузей [30].

Зміни, запроваджені реформою Фішлера, були спрямовані на посилення вимог до умов господарювання, зокрема зниження рівня цінової підтримки для аграріїв та перехід до підтримки, яка не залежала від обсягів виробництва. Ці зміни відображали новий вектор політики ЄС, орієнтуючи розвиток не тільки на підтримку сільськогосподарського виробництва, але й на розвиток сільських територій у цілому. Реформа сприяла впровадженню низки програм, зокрема з розвитку нових технологій і виробництв у сільській місцевості, створення умов для діяльності молодих фермерів, розвитку сільського туризму та лісового господарства, а також покращенню інфраструктури. Крім того, значну увагу було приділено охороні довкілля через фінансування екологічних заходів, що мало на меті забезпечення сталого розвитку сільських територій [30]. Наступний етап реалізації спільної аграрної політики ЄС (2007-2013 рр.) був спрямований на кілька ключових напрямів. Основним завданням стало підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва та лісового господарства, а також формування аграрного бюджету на цей період. Важливим аспектом стало підвищення ефективності управління земельними ресурсами та охорони навколишнього середовища, що включало запровадження більш сталих і ефективних підходів до використання природних ресурсів. Крім того, на цьому етапі акцент був зроблений на диверсифікацію сільськогосподарського виробництва, що дозволило зменшити залежність від окремих галузей. Також велика увага приділялася підвищенню якості життя сільського населення, зокрема через розвиток інфраструктури та соціальних послуг. Важливим було також впровадження принципів інноваційного розвитку, що включало підтримку нових технологій і методів виробництва для підвищення ефективності та сталості аграрного сектора [29].

Принципово відмінною стала спільна аграрна політика ЄС на період 2014-2020 рр., коли відбулася зміна підходів до розвитку аграрного сектору. Замість окремих елементів реформування, був розроблений повноцінний стратегічний документ, який окреслював довгострокові цілі та завдання. Однією з основних стратегій цього періоду стала «Європа 2020», яка передбачала досягнення кількох ключових орієнтирів. Серед них – забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору, сталий розвиток сільських територій та збалансований розвиток економіки на сільських територіях. Ці цілі були спрямовані на інтеграцію економічних, екологічних та соціальних аспектів для забезпечення сталого і рівномірного розвитку сільських районів ЄС [31]. Аналіз показує, що модель прямої підтримки суб'єктів аграрного сектору активно впроваджується в країнах-членах ЄС. Незважаючи на те, що деякі експерти вважають цей підхід не зовсім ефективним, він залишається одним з основних в аграрній політиці ЄС. Це пов'язано з тим, що пряма підтримка допомагає фермерським господарствам розвиватися та дозволяє зменшити негативний вплив глобалізаційних процесів на їх діяльність.

У Польщі, зокрема, одним з найпоширеніших інструментів підтримки аграрних підприємців є дотації за схемами прямої підтримки, що забезпечують фінансову допомогу на різних етапах ведення сільськогосподарського виробництва [32].

2021 рік став вже сьомим роком застосування системи прямих платежів, введеної Регламентом (ЄС) № 1307/2013 Європейського Парламенту та Ради. Прямі виплати, разом з організацією ринків овочів і фруктів та іншими заходами для стабілізації сільськогосподарських ринків, є основними інструментами першої опори Спільної аграрної політики (CAP). Вони реалізуються через Європейський фонд сільськогосподарських гарантій (EAGF). Головним національним правовим актом, що регламентує цей механізм підтримки, є Закон від 5 лютого 2015 року, що встановлює правила виплат за схемами прямої підтримки [32].

На сучасному етапі аграрного розвитку в Польщі пряма фінансова підтримка є важливим інструментом для більшості фермерів, використовуючи її як додатковий елемент для забезпечення сімейного бюджету, а також для покриття поточних витрат виробництва, модернізації ферм, фінансування інвестицій та впровадження інновацій. У 2021 році в Польщі було запроваджено систему прямих виплат, на які могли подавати заявки агровиробники. Ці виплати включають:

- єдиний платіж по площі;
- плата за екологізацію (для сільськогосподарської діяльності, сприятливої для клімату та навколишнього середовища);
- виплата молодим фермерам;
- додаткова (перерозподільна) виплата;
- платежі, пов'язані з тваринництвом (велика рогата худоба, корови, вівці, кози);
- виплати на площу посівів (цукрові буряки, картопля крохмальна, полуниця, хміль, зернобобові на зерно, кормові культури, томати, льон, коноплі).

Перехідні виплати національної підтримки (нетютюнові виплати) [32].

Суб'єктом реалізації інструментів фінансової допомоги, зазначених вище, та платіжною агенцією від імені Міністерства сільського господарства Польщі є Агентство реструктуризації та модернізації сільського господарства (ARMA, The Agency for Restructuring and Modernisation of Agriculture). Протягом 1994-2021 років ARMA виплатила агровиробникам кошти на суму 403,5 млрд злотих, зокрема 25,8 млрд злотих було виплачено у 2021 році [32].

Однією з особливостей розвитку аграрного сектору в Угорщині є високе ресурсне забезпечення, зокрема земельними та трудовими ресурсами, що є одним із факторів успіху аграрної політики країни. З 90-х років XX століття угорська модель розвитку аграрного сектору пройшла складний етап трансформації та адаптації до вимог спільної європейської аграрної політики (САП). Цей процес дозволив аграрній галузі стати більш продуктивною та

конкурентоспроможною, а якість продовольчої продукції значно зросла, наближаючись до європейських стандартів [33].

Іншим важливим аспектом сільського господарства Угорщини є інтенсивне застосування сучасних технологій у аграрному виробництві, що відображається у високих показниках середньої врожайності сільськогосподарських культур. Угорщина є лідером в Східній та Центральній Європі по багатьох з цих культур. Це досягається завдяки поєднанню селекційних досягнень, інновацій та багаторічної практики фермерських господарств, які роками відпрацьовували інтенсивні технології. Проте, Угорщина є одним із найбільш активних опонентів поширення сільськогосподарських біотехнологій у ЄС, зокрема щодо використання генетично модифікованих рослин. Враховуючи право країн-членів ЄС на обмеження або заборону вирощування генетично модифікованих культур, Угорщина ухвалила закон, який забороняє вирощування таких рослин на своїй території [33].

Державне регулювання розвитку аграрного сектору в Нідерландах відзначається цільовою спрямованістю на підтримку науково-дослідної діяльності, що сприяє сталому розвитку, підвищенню інноваційності виробництва та покращенню умов утримання тварин. Одним із основних напрямків є активне використання відновлюваної енергії, що відповідає сучасним екологічним стандартам. Особливою увагою користується програма гарантування частини позики, яка активно застосовується в Нідерландах. Ця програма орієнтована на оптимізацію виробництва, покращення умов утримання тварин та підвищення якості продукції, що має особливу значущість для малого та середнього бізнесу в аграрному секторі. Вона дозволяє фермерам і агровиробникам знижувати фінансові ризики та отримувати додаткові ресурси для розвитку та модернізації своїх господарств [18, с. 29]. Програма додаткової підтримки молодих фермерів в Нідерландах, орієнтована на осіб віком до 41 року, є важливим інструментом залучення молоді до аграрного виробництва. Вона була розроблена з метою активізації молодих людей та сприяння їхньому

вкладу в розвиток сільського господарства. У рамках цієї програми молоді фермери можуть отримати фінансову підтримку, яку можна інвестувати у різні напрямки розвитку їх господарств, зокрема в будівництво, придбання землі, техніки або необхідного обладнання. Це дозволяє знижувати бар'єри для входу нових учасників на ринок, сприяє модернізації та покращенню конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, а також підтримує сталий розвиток аграрного сектору через залучення інноваційних ідей та нових підходів до виробництва [24].

Державна підтримка сільського господарства в Нідерландах спрямована на забезпечення сталого розвитку, що включає підтримку ферм, які відмовляються від використання хімікатів та пестицидів. Це є частиною стратегії країни на збереження екології та сприяння сталому сільськогосподарському виробництву. Один із важливих аспектів регуляторної політики Нідерландів – це чітка орієнтованість на заміщення традиційних енергоносіїв «зеленою енергетикою». Наприклад, країна ставить перед собою мету замінити 30% нафтопродуктів на відновлювальні джерела енергії до 2030 року. Це сприяє розвитку біоенергетики, зокрема використанню біомаси як палива, що знаходить своє застосування в фермерських господарствах. Нідерланди, з огляду на обмежені земельні ресурси та невелику кількість працюючих в аграрному секторі (лише 2%), змогли досягти значного успіху в аграрному виробництві, утримуючи друге місце після США за обсягом експорту сільськогосподарської продукції. Такий результат є наслідком інтеграції інноваційних технологій, ефективного використання ресурсів і сталого підходу до розвитку аграрної галузі [26].

Досліджуючи зміни в підходах до державного регулювання аграрного сектору в США, можна зазначити, що сільське господарство завжди було пріоритетною сферою для державної підтримки. Однак традиційна практика прямого субсидування фермерів втратила свою актуальність через зростаючу монополізацію агробізнесу та розвиток нових технологій. Тому в 2014 році на законодавчому рівні було введено зміни, які замінили прямі бюджетні виплати

на страхування ризиків. Основними напрямками підтримки аграріїв стали програми страхування врожаю та прибутків [29, с. 12-13]. Фермери мають можливість обирати один із двох варіантів підтримки. Перша програма спрямована на страхування від зниження цін (PLC), що передбачає компенсацію у разі падіння цін на сільськогосподарську продукцію. Друга програма, страхування ризиків (ARC), надає виплати фермерам, якщо їхні доходи виявляються нижчими за середні по країні [23, с. 66].

Серед позитивних аспектів страхування врожаю та прибутків фермерів варто зазначити, що федеральний уряд може субсидувати страхові премії в межах від 38% до 80% залежно від обраного напрямку страхування, що дозволяє зберігати доступні ціни на сільськогосподарську продукцію. Запроваджена система страхування в аграрному секторі США є складною та багаторівневою, з різними інструментами для окремих напрямків виробництва. Наприклад, інструменти для тваринництва або виробництва вовни можуть значно відрізнятися. Головною метою цих змін є підвищення ефективності управління та зниження ризиків для фермерських господарств, які є основними елементами державної політики розвитку аграрного сектору [24].

Регуляторна політика розвитку аграрного сектору в Канаді формується з урахуванням пропозицій як федерального уряду, так і урядів провінцій. Ці пропозиції розробляються робочими групами, після чого виносяться на громадське обговорення. На основі отриманих відгуків вони стають основою для розробки відповідних законодавчих актів. Такий підхід зумовлений чинним механізмом фінансування державної підтримки аграрного сектору, який забезпечується майже в рівних пропорціях як федеральним урядом, так і урядами окремих провінцій.

Одна з особливостей державного регулювання аграрного сектору Канади полягає в тому, що страхові внески спрямовуються до спеціальних провінційних урядових фондів та департаментів, що дозволяє ефективніше розподіляти кошти з урахуванням регіональних особливостей під час укладання страхових договорів. Варто також звернути увагу на діяльність Фермерської кредитної

корпорації, яка підзвітна парламенту через міністра сільського господарства і є госпрозрахунковим державним підрозділом. Вона надає фермерам короткострокові та довгострокові кредити під заставу землі та майна за низькими відсотковими ставками. У Канаді також існує ряд провінційних і федеральних програм, спрямованих на надання кредитних гарантій для придбання сільськогосподарських земель, пільгове страхування врожаю, фінансову підтримку просування продукції за кордон і надання допомоги у разі надзвичайних ситуацій. Одним із важливих напрямків державної підтримки є фінансування досліджень у сфері сільського господарства. Також окрему увагу приділяють забезпеченню швидкісним інтернетом всієї території країни, в тому числі віддалених регіонів, для ефективної роботи сільськогосподарської техніки [23, с. 66-67; 6]. Канада також пристосувалась до глобальної тенденції переходу від цінового регулювання до підтримки розвитку сільських територій, що включає скорочення обсягів державної підтримки фермерів. Такий підхід є обґрунтованим, оскільки основні цілі попередньої аграрної політики, зокрема забезпечення високого рівня сільськогосподарського виробництва, були досягнуті. Крім того, на поточну політику значно вплинуло підписання Генеральної угоди з торгівлі і тарифів у 1994 році [27].

Австралія, як один із провідних експортерів сільськогосподарської продукції, дві третини якої складає продукція тваринництва, надає державну підтримку фермерам переважно в надзвичайних ситуаціях, спричинених природними або техногенними катастрофами, такими як посухи, повені або пожежі. Підтримка надається у вигляді грантів та короткострокових кредитів з низькими відсотковими ставками, але лише у випадку, якщо стихійне лихо значно вплинуло на багато господарств в певному регіоні. Такий підхід до регулювання вказує на мінімальний вплив уряду на діяльність сільськогосподарського виробництва. Крім того, існує практика надання податкових пільг для виробників окремих видів продукції, таких як виноробство, а також для компенсації амортизації сільськогосподарського

обладнання. Для захисту вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції були введені спеціальні платежі та імпорتنі мита [24].

В Японії уряд займає чітку протекціоністську позицію щодо аграрного сектору, орієнтуючись на зменшення імпорту агропромислової продукції. Цей підхід дозволив країні досягти високого рівня самозабезпечення основними продуктами, такими як рис, овочі, рибопродукти та м'ясо. За рахунок цього Японія змогла зберегти стабільність внутрішнього ринку та підтримати місцевих виробників у конкурентній боротьбі з іноземними постачальниками [25, с. 28]. В Японії внутрішня цінова політика тісно пов'язана з підходами до регулювання зовнішньої торгівлі. Для продукції, яка не здатна конкурувати з імпортними товарами, встановлюються високі імпорتنі бар'єри, тоді як для товарів, з якими країна є нетто-імпортером, обмеження на імпорт відсутні. У структурі аграрного сектору важливу роль відіграють державні агентства, квазі-державні організації та система кооперативів, до яких входять усі фермерські господарства. Кооперативи надають фермерським господарствам базові послуги, мають багатофункціональну роль та організовують вертикальну ієрархію управління на рівнях села, префектури і країни. Їх функції включають розподіл ресурсів, збут продукції, кредитування фермерів та розвиток сільських територій. Це є важливою складовою, оскільки розвиток сільських територій є одним із основних орієнтирів для оцінки ефективності державної політики в аграрному секторі [23, с. 68-69]. У рамках діючої аграрної реформи визначено перспективні напрями державної підтримки, серед яких фінансування розвитку соціальної та виробничої інфраструктури, допомога суб'єктам господарювання, які працюють в несприятливих умовах, а також фінансування екологічних програм. Це свідчить про зменшення рівня протекціонізму в аграрній політиці та орієнтацію на більш відкриту і підтримуючу стратегію розвитку.

Досвід розвинутих країн показує, що для забезпечення стабільного та стійкого розвитку аграрного сектору необхідно застосовувати комплексний підхід, який охоплює економічні, екологічні та соціальні аспекти. Кожна країна, враховуючи свої особливості, розробляє індивідуальні стратегії підтримки, що

сприяють підвищенню продуктивності, конкурентоспроможності та екологічної стійкості сільськогосподарського виробництва. Вивчення і впровадження міжнародного досвіду є важливим етапом вдосконалення системи державної підтримки аграрного сектору в Україні, що сприятиме сталому розвитку і зміцненню економічної стабільності країни, а також допоможе подолати актуальні виклики.

Висновки до 1 розділу

1. Агропромисловий комплекс України має високий потенціал і є важливою частиною національної економіки, здатною не тільки забезпечувати країну продовольством, але й формувати стабільну позицію на світових ринках. Завдяки розвиненому експорту агропродукції Україна є вагомим гравцем у забезпеченні продовольчої безпеки. Проте, війна негативно вплинула на галузь, зокрема через втрату частини обробних земель, що призвело до зниження показників зростання та частки агросектору у ВВП.

АПК України – це інтегрована система, що охоплює сільське господарство, виробництво засобів для аграрного сектору, а також галузі, які займаються транспортуванням, зберіганням і переробкою сировини. Головною умовою його розвитку є інтеграція промисловості й сільського господарства. Зокрема, вертикальна інтеграція сприяє оптимізації процесів виробництва, переробки та збуту продукції, тоді як горизонтальна інтеграція полегшує кооперацію між підприємствами, що займаються виробництвом однорідної продукції. У розвинутих країнах ця інтеграція підвищує ефективність завдяки спеціалізації та науково-технічному прогресу, а великі фірми агробізнесу координують економічні зв'язки й підвищують якість продукції.

Для України, з її значним сільськогосподарським потенціалом, розбудова агропромислової інтеграції є особливо важливою, щоб зберегти місце на внутрішньому ринку і забезпечити вихід на нові ринки.

2. Державне регулювання економіки необхідне через неспроможність ринку самостійно вирішувати проблеми. Воно спрямоване на створення умов для сталого економічного розвитку України, досягнення соціальної стабільності та підвищення глобальної конкурентоспроможності.

Основні функції державного регулювання:

- цільова – визначення напрямів розвитку економіки;
- стимулююча – вплив на економічні процеси;
- нормативна – встановлення правил для економічних суб'єктів;
- коригуюча – розподіл ресурсів для усунення негативних ефектів;
- соціальна – забезпечення соціального захисту та створення суспільних благ;
- контролююча – контроль за дотриманням стандартів.

Аграрній галузі притаманні особливості, що позначаються на формуванні системи її державного регулювання. Галузь є життєзабезпечувальною, адже від стану та перспектив її розвитку залежить забезпечення життєдіяльності населення країни.

До основних заходів державного регулювання агросектору відносяться контроль за експортом та імпортом, податкові та кредитні пільги.

Світовий досвід показує, що для сталого розвитку аграрного сектору необхідна державна підтримка, яка реалізується через податкову, грошово-кредитну, бюджетну, цінову політику, планування, дотації, державне замовлення, ліцензування, та зовнішньоекономічну політику.

3. Спостерігається міжнародна тенденція до відмови від прямих субсидій. Наприклад, США й Австралія використовують страхові виплати як основний метод підтримки, Канада зосереджена на здешевленні кредитів, а в Нідерландах держава фінансує наукові дослідження та інновації.

Зокрема, аграрна політика ЄС базується на принципах спільних цілей, спільного фінансування та відповідальності. Зміна підходів відбувалася поетапно. На початку політика була спрямована на забезпечення населення продуктами харчування, пізніше – на регулювання обсягів виробництва для

подолання надлишків. Реформа Мак-Шеррі в 1992 році запровадила прямі виплати та посилила екологічну складову. У 2000-х роках реалізовувалася політика розвитку сільських територій, що включала інноваційний підхід, зокрема енергетичну ефективність. У 2014-2020 рр. діяла стратегія «Європа 2020», яка орієнтувалась на конкурентоспроможний розвиток та збалансоване зростання економіки сільських регіонів.

Польща активно застосовує прямі платежі, а Угорщина, яка відома своїм ресурсним забезпеченням, з 90-х років впроваджує сучасні технології в аграрне виробництво.

Нідерланди фінансують інноваційні проекти та дослідження, спрямовані на екологічність і відновлювану енергетику, підтримують фермерів, які відмовляються від хімікатів, і прагнуть досягти використання біомаси як палива. США надають підтримку фермерам через страхування врожаю та доходу, а в Канаді широко застосовується регіональний підхід до страхування та кредитування аграрного сектору.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА РІВНЯ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

2.1. Агропромисловий комплекс в структурі національної економіки.

Національна економіка – це велика та складна система, що складається з взаємопов'язаних секторів, сфер та галузей. В сучасному розумінні під національною економікою мається на увазі народне господарство певної країни, яке об'єднує всі суб'єкти, пов'язані між собою економічними зв'язками та інтересами. Вона охоплює всі етапи господарської діяльності: виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ, послуг і духовних цінностей. Національна економіка є результатом історичного розвитку конкретного суспільства і включає в себе державний, приватний та змішаний сектори.

Ретроспективний аналіз розвитку національної економіки, зокрема ступінь розвитку продуктивних сил, орієнтація на інноваційний розвиток, державна політика та чутливість до зовнішніх шоків, має важливе значення для її подальшої стабільності. Одним із головних критеріїв, що формує основу всіх майбутніх досліджень та реформ у напрямку інтенсивного економічного розвитку, є структура економіки.

Структура економіки визначає її організацію, і зміни в цій структурі дозволяють ідентифікувати кількісні та якісні закономірності розвитку, а також прогнозувати майбутні тенденції. Тому структура економіки є основою її функціонування, і на її основі формуються національні економічні стратегії. Систематизація наукових поглядів на цю категорію представлена у табл. 2.1.

Як видно з табл. 2.1, більшість трактувань поняття «структура економіки» розкривають зв'язок між різними складовими елементами економіки як системи, що є справедливим з огляду на первинний зміст категорії «структура» (від лат. *structūra* – взаємозв'язок складових частин цілого, внутрішня будова). Поряд з цим, важливо зауважити про складність та багатоаспектність цього поняття, про що зазначають у своїх роботах науковці Клімова О. І. [40] та ін., тоді як вчені Дженсен Р. К. [35] та ін., зосереджуються на окремих аспектах

структури, а саме на галузевій спрямованості економічної системи або на конкретних компонентах (виробництво, зайнятість, споживання, торгівля, валовий регіональний продукт).

Таблиця 2.1

Систематизація науково-методичних підходів до трактування
сутності поняття «структура економіки»

Автор, джерело	Сутність підходу
Джексон Р. У [34].	сукупність різних компонент макроекономічного порядку, які характеризуються відносною зміною їх розміру у часі та зв'язком із рухом потоків доходу [34].
Дженсен Р. К. [35].	категорія, що описує зміни балансу виробництва, торгівлі, доходів та зайнятості населення усіх чотирьох секторів економіки (первинний – добувна промисловість і сільське господарство; вторинний – промислове виробництво і будівельна промисловість; третинний і четвертинний – сфера послуг, ІТ індустрія) [35].
Такур С. [36].	склад і моделі різних компонент регіональної економіки, таких як: виробництво, зайнятість, споживання, торгівля, валовий регіональний продукт [36].
Башнянин Г. І. [39].	система, яка забезпечує задоволення особистих і суспільних потреб, раціональне використання природних і економічних ресурсів, максимальне впровадження досягнень науково-технічного прогресу, створення основи економічної безпеки країни [39].
Клімова О. І. [40].	є широким поняттям, відображає побудову, сукупність відносин, частин та елементів, з яких складається певне економічне ціле – економічна система [40].
Скірка Н. Я. [41].	співвідношення, які віддзеркалюють взаємозв'язки та взаємозалежності між окремими частинами системи в процесі її розвитку [41].

Джерело: складено автором на основі [34-41]

Національна економіка як цілісна система характеризується такими ознаками:

- загальне економічне середовище, в якому діють господарюючі суб'єкти, з єдиним законодавством, грошовою одиницею та спільними грошово-кредитною та фінансовою системами;
- тісні економічні зв'язки між господарюючими суб'єктами країни, що базуються на поділі праці;
- територіальна визначеність із загальним політичним та економічним центром, який виконує регулюючу та координуючу роль, тобто контролює діяльність господарюючих суб'єктів. Цим центром є держава;
- спільна система національного захисту, що передбачає наявність економічних кордонів у вигляді експортно-імпортних податків, квот тощо [42].

Національна економіка складається з двох сфер: виробничої та невиробничої. Виробнича сфера включає матеріальне виробництво, яке охоплює створення засобів виробництва та предметів споживання, а також нематеріальне виробництво, що включає наукові знання, мистецтво та послуги. Матеріальне виробництво охоплює галузі, такі як промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт, торгівля та зв'язок, тоді як нематеріальне виробництво має нематеріальну форму, наприклад, наукові дослідження або твори мистецтва. Невиробнича сфера охоплює діяльність, яка не пов'язана безпосередньо з виробництвом товарів, такі як армія, судові органи та релігійні установи.

Національна економіка в загальному сенсі являє собою народне господарство будь-якої держави і включає всі галузі соціально-економічної системи країни, що знаходяться в межах державних кордонів [42].

Основу національної економіки складають підприємства, фірми, організації та домашні господарства, які об'єднані економічними взаємовідносинами та виконують певні функції в суспільному виробництві.

У національній економіці кожен суб'єкт (домогосподарство, фірма, регіон чи держава), функціонуючи в системі національної економіки, переслідує свої власні інтереси. Узгодження цих інтересів відбувається завдяки об'єктивним

економічним законам, що знаходять своє втілення в національному інтересі. [42]

Національна економіка, прагнучи до стабільності, ефективності, намагається досягнути таких основних цілей [42]:

1. Стабільності зростання національного обсягу виробництва. Це означає стійке зростання виробництва товарів і послуг у даній країні без різких змін, спадів та криз.

2. Стабільного рівня цін. Потрібно враховувати, що незмінні протягом тривалого часу ціни сповільнюють темпи росту ВВП, знижують зайнятість населення. Низькі ціни гарні для споживача, але позбавляють стимулу виробника, високі ж, навпаки, стимулюють виробництво, але знижують купівельну спроможність населення. Тому досягнення стабільності цін у сучасній ринковій економіці означає не «заморожування» їх на тривалий період, а планову регульовану зміну.

3. Високого, стабільного рівня зайнятості, який досягається у випадку, якщо кожен бажаючий одержати роботу знаходить її. Але це не означає, що повна зайнятість охоплює все працездатне населення країни. У будь-якій країні в конкретний момент часу є певна кількість людей, що тимчасово не працюють у зв'язку зі зміною місця роботи або місця проживання. Крім того, завжди є структурне безробіття, обумовлене невідповідністю структури нових робочих місць (пов'язаних із впровадженням нових технологій) наявній структурі робочої сили й відставанням останньої за кваліфікаційними вимогами і новими професіями від попиту на ці професії.

Таким чином, повна зайнятість завжди складає менше 100% працездатного населення. Рівень безробіття при повній зайнятості називається природним рівнем безробіття, який дорівнює добутку рівнів фрикційного та структурного безробіття. Тому максимально можливий рівень зайнятості відповідає природному рівню безробіття.

4. Підтримання рівноважного зовнішньоторговельного балансу. На практиці це означає досягнення відносної рівноваги між експортом і імпортом,

а також стабільний курс обміну національної валюти на валюти інших країн. Якщо в країну ввозиться більше товарів, ніж продається за кордон, то виникає негативне сальдо торговельного балансу. Якщо вивозиться більше товарів, ніж надходить у країну, то говорять про позитивне сальдо. На стан торговельного балансу значний вплив має курс валюти – величина грошової одиниці однієї країни, виражена в грошовій одиниці іншої країни. Підвищення або зниження курсу валют може змінити існуючий баланс і викликати позитивне або негативне сальдо [42].

Характер і спосіб досягнення цілей національної економіки залежать від типу економічної системи та специфіки конкретної національної економіки. Для досягнення цих цілей використовуються інструменти макроекономічного регулювання, зокрема фіскальна політика, грошово-кредитна політика, політика регулювання доходів і зовнішньоекономічна політика. Загальним результатом функціонування національної економіки є приріст валового національного продукту, збільшення обсягів доходів та надання необхідних товарів і послуг, а також ефективне використання обмежених ресурсів.

Основними суб'єктами національної економіки є:

- домогосподарства (ДГ) – економічні одиниці, діяльність яких спрямована на задоволення власних потреб і максимізацію корисності. Домогосподарства є власниками факторів виробництва, отримують доходи, які використовуються для споживання та нагромадження.

- підприємницький сектор (ПС) – сукупність фірм, що займаються виробництвом і реалізацією благ, обумовлюючи попит на фактори виробництва і пропозицію благ.

- державні інститути (ДІ) – органи, що представляють політичну владу та забезпечують відтворення суспільних благ, таких як дороги, освітлення тощо, фінансуючи їх через державний бюджет.

- закордон – іноземні економічні суб'єкти, які взаємодіють з національною економікою через зовнішню торгівлю, інвестиції тощо.

Функціонування національної економіки залежить від численних факторів, серед яких внутрішні та зовнішні. Внутрішні фактори є результатом розвитку країни і можуть піддаватися контролю держави, тоді як зовнішні фактори впливають на економіку, але знаходяться поза її контролем, хоча обидві категорії факторів взаємопов'язані.

Загалом усі внутрішні та зовнішні фактори можна об'єднати в певні групи, представлені на рис. 2.1.

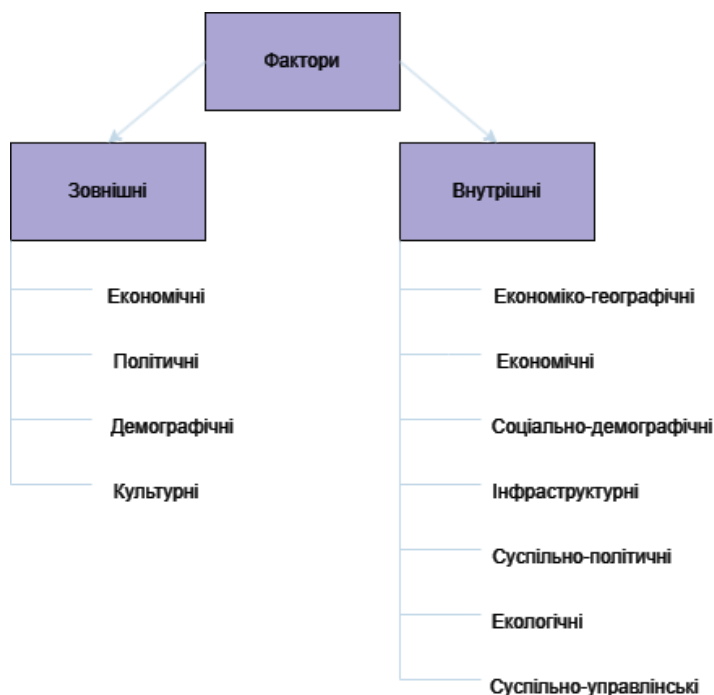

Рис. 2.1. Класифікація факторів, що впливають на функціонування національної економіки

Джерело: складено автором на основі [42]

Для характеристики основних структурних змін національної економіки за галузевою ознакою зробимо аналіз показників структури валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності. Це дозволить оцінити основні структурні зміни національної економіки, визначити пріоритетні галузі економіки на сьогоднішній день, а також виявити ключові зміни в національній економіці, зокрема роль різних галузей у формуванні ВВП, баланс між секторами економіки.

В табл. 2.2 відображено розподіл валової доданої вартості за різними видами економічної діяльності.

Таблиця 2.2

Зміна структури валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності в Україні за період 2019-2023 рр.

Вид економічної діяльності	2019 р., %	2020 р., %	2021 р., %	2022 р., %	2023 р., %
1	2	3	4	5	6
Сільське, лісове та рибне господарство	8,94	9,31	10,89	8,54	7,58
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	5,57	4,57	6,44	4,37	4,01
Переробна промисловість	10,76	10,10	10,28	7,57	8
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	3,13	2,91	3,32	4,37	4,70
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,36	0,39	0,35	0,31	0,26
Будівництво	2,69	2,83	2,76	1,32	1,58
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	13,19	13,94	13,61	12,27	12,58
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	6,64	6,22	5,42	4,31	4,32
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,89	0,73	0,90	0,57	0,59
Інформація та телекомунікації	4,58	4,96	4,69	3,93	3,96
Фінансова та страхова діяльність	2,90	3,12	2,97	2,97	2,37
Операції з нерухомим майном	6,06	6,37	5,77	4,49	4,85
Професійна, наукова та технічна діяльність	3,55	3,25	2,89	1,89	1,98

Продовження таблиці 2.2

1	2	3	4	5	6
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,56	1,42	1,25	1,02	0,97
Державне управління; обов'язкове соціальне страхування	6,69	7,26	6,17	21,61	22,05
Освіта	4,33	4,41	4,31	4,24	3,51
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2,39	2,69	2,47	2,86	2,63
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,60	0,58	0,59	0,50	0,45
Надання інших видів послуг	0,97	0,85	0,86	0,81	0,80
Податки на продукти	14,19	14,37	14,32	12,06	12,81

Джерело: складено автором на основі [43]

На сьогодні немає жодної галузі в країні, яка б не зазнала втрат від російської агресії, як прямих, так і опосередкованих, через порушення логістичних зв'язків та руйнування допоміжної інфраструктури.

Зупинимось детальніше на галузях, які демонстрували нарощення питомої ваги в структурі, і охарактеризуємо якість змін, а також на галузях, яким притаманне падіння.

Спочатку зазначимо, які види економічної діяльності значно (1% і більше) збільшили свою частку в структурі валової доданої вартості (ВДВ) за останні роки. Це «Державне управління; обов'язкове соціальне страхування». «Державне управління (включаючи оборону) та обов'язкове соціальне страхування» за розглянуті роки показувало стабільні значення своєї частки в структурі ВВП. Однак з початку війни у 2022 році частка цього виду економічної діяльності зросла майже втричі. Це логічно пояснюється веденням бойових дій, збільшенням витрат на оборону та спрямуванням значних інвестицій в оборону, а також збільшенням розміру мінімальної оплати праці для цивільних фахівців у сфері держуправління та норм грошового

забезпечення для військових. Свій вплив також зробили реформа Національної поліції, судова реформа та інші заходи, внаслідок яких кількість коштів, спрямованих до цієї галузі, зросла.

Зазнав зростання й такий вид діяльності, як «постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря». Причинами росту частки ВВП можуть бути збільшення цін на комунальні послуги, що спричинено здорожчанням природного газу та електроенергії, руйнуванням та захопленням інфраструктури, а також змінами в шляху отримання природних ресурсів.

Щодо галузей, що зазнали падіння значно (1% і більше), сюди входять як агрокомплекс, так і промислова діяльність, а також торгівля, будівництво та професійна й наукова діяльність.

Минулого року сталося скорочення витрат на освіту - для фінансування було виділено 143,4 млрд гривень, що на 16,6% менше за 2022 рік.

«Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство» сильно залежить від кон'юнктури світового ринку сировини загалом та продовольства зокрема. Досягнувши піку у 10,89% у 2021 році, на 2023 рік частка цього виду економічної діяльності склала 7,68%. Це прямо свідчить про вплив бойових дій на агросектор України через втрати сільськогосподарських угідь, посівних площ, а також перерозподіл бюджету. Суттєвий вплив має й зниження людського ресурсу через заміновані території, виїзд трудового населення з країни та мобілізацію.

За даними Мінагрополітики, підприємства агропромислового комплексу, які до війни забезпечували близько 40 відсотків валютної виручки від експорту товарів, у 2022 році зібрали понад 60 млн тонн зернових та олійних культур, що майже вдвічі менше ніж було зібрано у 2021 році (108 млн тонн) [44].

«Добувна промисловість і розроблення кар'єрів» також зазнали суттєвого падіння через бойові дії, окупацію територій, падіння імпорту та експорту, а також зниження людського ресурсу.

Розглянемо більш детально структуру валового внутрішнього продукту за 2023 на рис. 2.2.

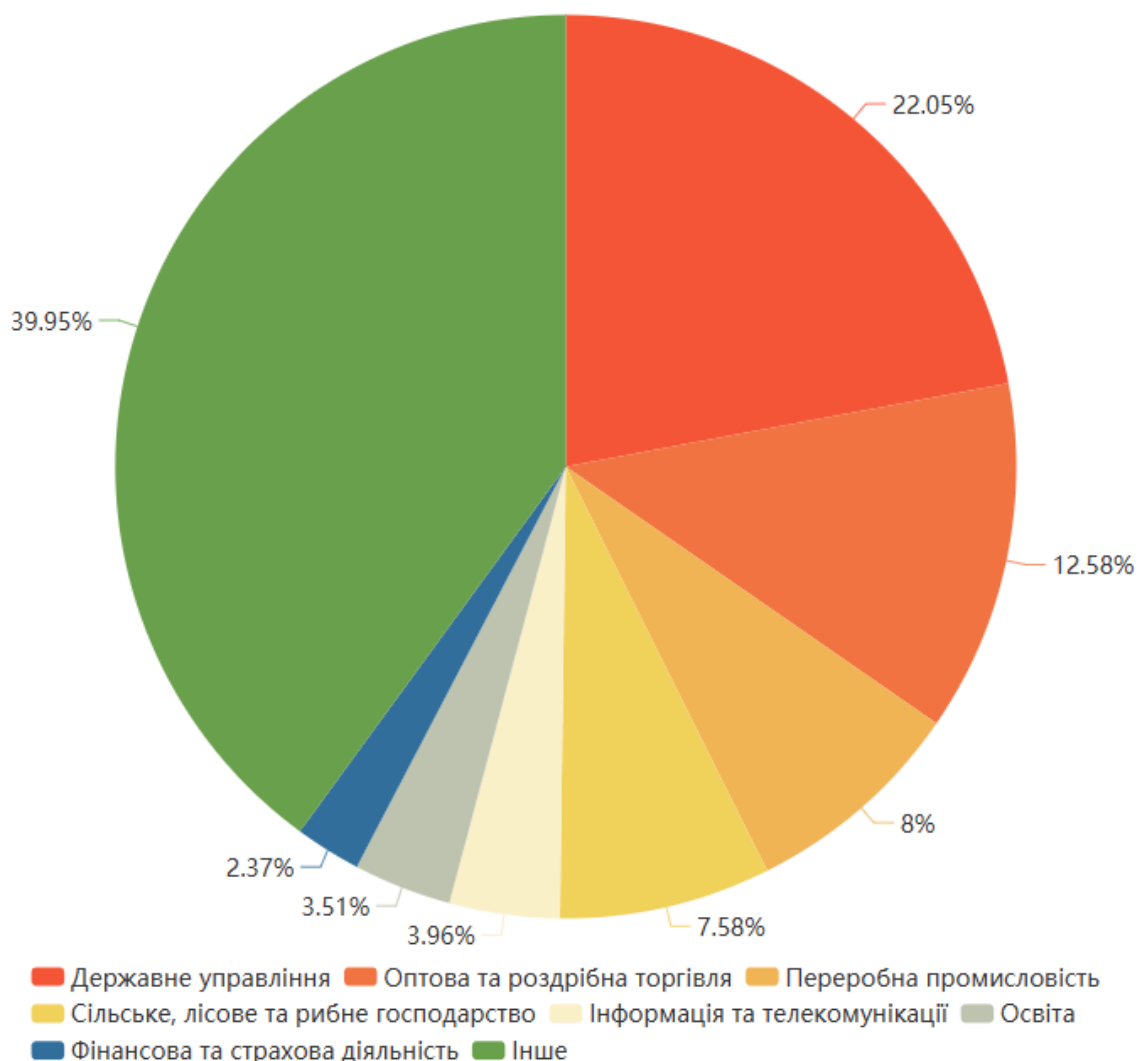

Рис. 2.2. Структура валового внутрішнього продукту за 2023 рік, %

Джерело: складено автором на основі [43]

Державне управління, оборона та обов'язкове соціальне страхування є найбільшими за розміром галузями економіки, оскільки держава інвестує значні кошти в оборону для забезпечення своєї безпеки.

Оптова та роздрібна торгівля – одна з небагатьох галузей, які змогли оперативно адаптуватися до умов війни, займаючи друге місце з часткою 12,58%.

Сільське господарство складає 7,58% від валового внутрішнього продукту і є четвертою за величиною галуззю.

Основними факторами, що негативно впливають на економіку держави, є військові дії, масова міграція населення, зниження виробництва та економічної активності.

2.2. Сучасний стан та основні тенденції розвитку агропромислового комплексу України

Із-за повномасштабної війни РФ на території України, аграрний сектор зазнав значних втрат і це значно вплинуло на всі галузі економіки. За оцінками Мінагрополітики України та Київської школи економіки загальна сума попередніх втрат, завданих кожній сфері сільського господарства тільки на вересень 2022 року сягнула 6,6 млрд доларів США, що становить 23% від всієї вартості активів в українському сільському господарстві. У тому числі: сільськогосподарська техніка та обладнання – 2885,4 млн доларів США; складські приміщення – 1062,5 млн; тваринництво – 362,5 млн; багаторічні культури – 348,7 млн; пальне, добрива, засоби захисту рослин – 95,4 млн; вироблена продукція – 1872 млн дол. США. Станом на лютий 2023 року загальні збитки українського господарства оцінюється в 40,2 млрд дол. США, із них прямі збитки становлять 8,7 млрд дол. США. А згідно з оцінками Світового банку, за рік внаслідок повномасштабної війни завдано збитків близько 290 млрд дол. США [44].

Аграрний сектор є одним з найбільших у економіці України. Згідно з даними митної статистики, експорт зернових культур у 2022 році склав майже 24 млн тонн, а експорт основних продуктів їх переробки досяг 71,9 тис. тонн. Це на майже 10 млн тонн менше порівняно з попереднім маркетинговим сезоном. (табл. 2.3).

Крім знищення матеріальних активів виробники сільськогосподарської продукції зазнають ще непрямих втрат, пов'язаних з недоотриманими доходами від зменшення кількості виробленої продукції, зменшення доходу через порушення логістичних ланцюгів та зниження цін на внутрішньому ринку, а також додаткові витрати із-за подорожчання засобів виробництва. Унаслідок війни встановлено вагомий недобір врожаїв сільськогосподарських культур, пов'язаний зі зменшенням площі сільськогосподарських угідь, а також зі спрощенням технологій вирощування культур унаслідок нестачі та високих цін

на матеріальні складові агротехнологій (органічні і мінеральні добрива, засоби захисту рослин, паливо, сільськогосподарська техніка та ін.) [47, 48, 49].

Проблеми з експортом продукції, пов'язані з блокадою портів, змусили українських виробників або орієнтуватися на внутрішній ринок, або шукати нові шляхи для експорту, що призвело до збереження товару на довший час і збільшення фінансових втрат. Блокада морських портів також викликала зростання вартості доставки, оскільки експортери були змушені перебудовувати логістичні ланцюжки, використовуючи залізницю, річкові порти та вантажівки. Крім того, обмеження фізичних каналів експорту призвели до скорочення попиту на експортно-орієнтовані культури.

Рациональними рішеннями, що дали змогу покращити цей вид діяльності були переорієнтація низки сільськогосподарських виробників з посівів зернових на олійні культури та запуск «зернового коридору». Окрім цього сільськогосподарські підприємства активно використовували інструменти державної підтримки. Зокрема, за даними Міністерства аграрної політики та продовольства, 43,65 тис. аграріїв за 2022 р. залучили 95,47 млрд грн кредитних коштів (у т. ч. за програмою державних гарантій розміром 80% – 24,72 млрд грн). Кошти для підтримки аграрного бізнесу спрямовувались на відновлення частково або цілком зруйнованих внаслідок бойових дій виробничих потужностей, фінансування проектів енергозабезпечення (на придбання обладнання для безперервної роботи енергосистеми) [44].

Через війну сільськогосподарські землі в Україні зазнали двох видів ушкоджень – це пряме фізичне пошкодження та замінування. Пошкодження родючого ґрунтового шару спровоковано вибухами від ракетних ударів, обстрілів артилерійськими снарядами, а також військовою технікою. Крім того поля із нерозірваними боєприпасами створюють смертельну небезпеку для фермерів під час виконання польових робіт. За даними Міністерства захисту навколишнього середовища та природних ресурсів України, вибухи мін забруднюють ґрунт важкими металами (свинець, кадмій, нікель, стронцій, титан та ін.), унаслідок чого ґрунт стає непридатним для подальшого

сільськогосподарського використання аж до виведення його з цього стану [48, 49, 50].

Через окупацію та бойові дії значно знизились посівні площі сільськогосподарських культур.

Проаналізуємо зміни, порівнявши дані посівних площ сільськогосподарських культур за 2021 рік та за 2024 рік (табл 2.3).

Таблиця 2.3

Порівняльна характеристика посівних площ сільськогосподарських культур під урожай у 2021-2024 року (тис.га)

	Господарства усіх категорій		Підприємства		Господарства населення	
	2021	2024	2021	2024	2021	2024
Культури сільськогосподарські (всього)	28387,5	23235,5	20010,9	16720,6	8376,6	6514,9
Культури зернові та зернобобові	15943,9	11116,1	11740,5	8002,2	4203,4	3113,9
Культури технічні	9106,6	9257,1	7782,7	8348,9	1323,9	908,2
Коренеплоди та бульбоплоди, культури овочеві та баштанні продовольчі	1799,0	1645,1	54,8	45,6	1744,2	1599,5
Культури кормові	1538,0	1217,2	432,9	323,9	1105,1	893,3

Джерело: складено автором на основі [43]

Розглянемо зміни посівних площ культур у відсотках між 2021 та 2024 роками для кожного виду культур у різних категоріях господарств.

Маємо загальне зменшення посівних сільськогосподарських культур з 28387,5 до 23235,5 тис. га, що становить зниження на приблизно 18,2%. Найбільшого відсоткового падіння зазнали площі зернових та зернобобових з 15943,9 до 11116,1 або на 30,3%. Серед зернових найбільшу частку падіння мали посівні пшениці. Якщо у 2021 році площі посівних пшениці становили

7099,6 тис.га, то у 2024 році площа склала 4902,1 тис. га., що у відсотковому значенні складає 30,94%.

Технічні культури є винятком у підприємствах та загальній категорії господарств, де спостерігається незначне зростання, хоча в господарствах населення площі показали скорочення.

Скорочення кількості виробників зумовлює зменшення посівних площ під основними експортоорієнтованими культурами, що забезпечують не тільки валютні надходження держави, але й гарантії світової продовольчої безпеки (рис 2.3)

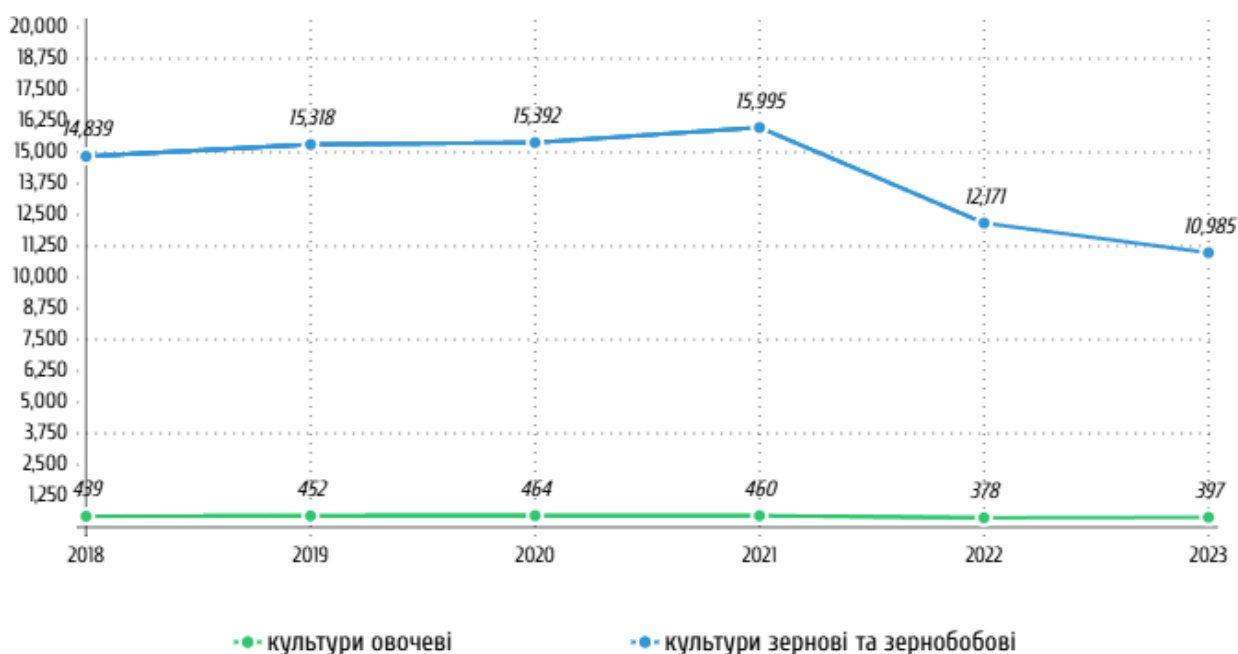

Рис. 2.3 Динаміка змін посівної площі для сільськогосподарських культур у підприємствах України, млн га

Джерело: складено автором на основі [43]

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, станом на 1 листопада 2024 року в Україні вже намолочено більше 66,7 млн тонн нового врожаю зернових та олійних культур, який зібраний на площі 18,6 млн га. Загалом зібрано 47,9 млн тонн зернових та 18,8 млн тонн олійних.

Зокрема:

- пшениці – обмолочено 4,9 млн га (або 100 %), намолочено 22,3 млн тонн;

- ячменю – обмолочено 1,4 млн га (або 100 %), намолочено 5,6 млн тонн;
- гороху – обмолочено 212,2 тис. га (або 100 %), намолочено 470,4 тис. тонн;
- кукурудзи – обмолочено 3 млн га (або 76 %), намолочено 18,3 млн тонн;
- проса – обмолочено 85,9 тис. га (або 93 %), намолочено 160,2 тис. тонн;
- гречки – обмолочено 87,6 тис. га (або 98 %), намолочено 126,9 тис. тонн;
- соняшнику – обмолочено 4,6 млн га (або 94%), намолочено 9,6 млн тонн насіння;
- сої – обмолочено 2,5 млн га (або 95%), намолочено 5,7 млн тонн насіння;
- ріпаку – обмолочено 1,3 млн га (або 100%), намолочено 3,5 млн тонн насіння.

По валовому збору зернових лідирують сільгосптоваровиробники Одещини – 4,4 млн тонн, Полтавщини – 4 млн тонн та Чернігівщини – 3,7 млн. тонн. По урожайності попереду аграрії Хмельниччини з показником 72,3 ц/га, Чернігівщини – 67 ц/га та Буковини – 65,6 ц/га.

Аграрії 15 областей проводять збирання цукрових буряків, які викопані на площі 195,4 тис. га, або 76 %. Накопано 9,5 млн тонн солодких коренів [44].

По валовому збору зернових лідирують сільгосптоваровиробники Одещини – 4,4 млн тонн, Полтавщини – 4 млн тонн та Вінниччини – 3,3 млн. тонн. По урожайності попереду аграрії Хмельниччини з показником 68,3 ц/га, Буковини – 64,9 ц/га та Чернігівщини – 63,5 ц/га.

Загальний рівень збору по зернових та олійних культурах є високим відносно аналогічного періоду минулого року. Аграрії збирають врожай з 80% сільськогосподарських земель, оскільки приблизно 18-20% угідь перебувають під тимчасовою окупацією. Показники збирання, зокрема по пшениці та ячменю, досягли 100% відносно того ж самого періоду у 2023 році, що свідчить про успішне виконання аграрних робіт у цих секторах. Однак для більш точної картини результатів жниви доречно дочекатися кінцевих результатів за рік.

Війна вплинула не тільки на стан рослинництва. За даними Державної служби статистики кількість сільськогосподарських тварин в господарствах також зазнала падіння. (табл. 2.4)

Таблиця 2.4

Динаміка зміни чисельності поголів'я сільськогосподарських тварин на 1 січня, тис. голів

	велика рогата худоба		свині	вівці та кози	птиця, млн. голів
	усього	у т. ч. корови			
2019	3332,9	1919,4	6025,3	1268,6	211,7
2020	3092,0	1788,5	5727,4	1204,5	220,5
2021	2874,0	1673,0	5876,2	1140,4	200,7
2022	2644,0	1544,0	5608,8	1094,3	202,2
2023	2307,1	1352,8	4948,3	941,4	180,5
2024	2156,2	1262,9	5094,0	906,3	184,7
2024р до 2023р, %	-6,54	-6,65	2,94	-3,73	2,33

Джерело: складено автором на основі [43]

Варто зазначити, що падіння виробництва в сільському господарстві відбулося переважно за рахунок рослинницької галузі: навіть у найбільш постраждалих областях вдалося зберегти певні обсяги виробництва продукції тваринництва, при практично повній втраті продукції рослинництва. Це пов'язано з більш рівномірним на протязі року виробничим циклом та кращими можливостями щодо релокації виробництва.

За даними національного інституту стратегічних досліджень, потреби внутрішнього ринку м'яса й м'ясопродуктів цілком забезпечено. Загалом споживання свинини, яловичини та м'яса птиці зросло з 54,1 кг у 2022 р. до 54,7 кг на 1 особу у 2023 р. У середньому українці у 2023 р. споживали по 27 кг птиці та 7,4 кг яловичини на одну особу, у 2022 р. ці показники були 26,2 кг та 7 кг відповідно. При цьому споживання свинини зменшилось, у 2023 р. українці спожили 19,8 кг свинини на рік, тоді як у 2022 р. – 20,3 кг. Відповідно збільшилося і виробництво: м'яса птиці вироблено більше на 32 тис. т (1 млн

285 тис. т), яловичини – більше на 4 тис. т (272 тис. т). Нарощування власного виробництва дало змогу зменшити імпорт усіх трьох видів м'яса на 52 тис. т – до 108 тис.т; [51].

Війна сильно вдарила й по добуванню водних біоресурсів. Море стало частиною театру бойових дій, що майже унеможливило добування ресурсів із нього. Через це ведення водних господарств можливе лише на закритих водоймах, до того ж усі виходи України до Азовського моря окуповані, як і частина причорноморських, що відображається у значному падінні добування (табл 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка добування водних біоресурсів за 2018 по 2023рр., т

	Добування водних біоресурсів				У т. ч. риби
	усього	у т. ч. за рибальськими районами промислу			
		аквакультура	внутрішні водні об'єкти	інші регіони промислу	
2018	86222,5	13576,6	46819,8	25826,1	64737,9
2019	92682,0	12675,4	22928,7	57077,9	58095,8
2020	76508,1	11932,6	23291,4	41284,1	48228,6
2021	69872,9	11100,7	22663,0	36109,2	41816,1
2022	31597,1	к	14143,0	к	22536,1
2023	35490,2	8452,0	14878,7	12159,5	23493,0
2023р до 2022р, %	12,30	к	5,20	к	4,25

Символ (к) – дані не оприлюднюються з метою виконання вимог Закону України «Про офіційну статистику» щодо забезпечення гарантій органів державної статистики щодо статистичної конфіденційності.

Джерело: складено автором на основі [43]

Навіть у таких умовах український аграрний сектор продемонстрував високу стійкість та адаптивність до ризиків воєнного часу:

- збір за всіма групами сільськогосподарських культур у 1,5-3 рази перевищує потреби внутрішнього споживання.

- поступово відновлюється вітчизняна молочна галузь у сільськогосподарських підприємствах. Виробництво молока в підприємствах у січні - грудні 2023 р. вже вийшло на довоєнний рівень та становило 2 млн 807 тис. т (2 млн 767,7 тис. т у 2021 р.), що на 6 % більше, ніж за 2022 р. [51];

- нарощується виробництво овочів. У 2023 р. в Україні було посіяно цибулі та моркви на 8,1 % та 6,1 % відповідно більше порівняно з 2022 р. Загальна площа під посадку капусти збільшилася на 1,7 %. Площа посівів картоплі зросла на 2 %, столового буряку – на 7 %. На початок листопада 2023 р. українські аграрії зібрали майже 29 млн т овочів, найбільше картоплі - 21,2 млн т, а також: помідорів – 1,4 млн т, капусти – 1,3 млн т, цибулі – 877 тис. т, моркви – 810 тис. т, буряку – 766 тис. т, огірків – 681 тис. т, інших овочів – 1,3 млн т [51];

- попит громадян на плодово-ягідні культури цілком забезпечено, хоча внаслідок війни втрачено 25 % площ ягідників, 20 % площ садів [51];

- поступово відновлюються обсяги експорту агропродукції. У 2023 р., за попередніми оцінками, експортовано 67,5 млн т агропромислової продукції різних видів, що на 15 % перевищує показник 2022 р. Разом з тим, експортний виторг у 2023 р. склав 21,9 млрд дол. США, що на 8 % менше від показника 2022 р. через падіння цін майже на всі види агропродукції проти попереднього року та дорогу експортну логістику [51].

Проте залишається багато викликів для функціонування агросектору:

- дефіцит фінансових ресурсів для стабільного ведення господарської діяльності сільськогосподарських виробників, зокрема через зростання собівартості виробництва;

- спрощення процесів сільськогосподарського виробництва, зменшення внесення добрив та засобів захисту рослин, що знижує врожайність сільськогосподарських культур та погіршує якісний склад земель. Нестача

фінансування та потреба істотної економії спричинили зниження кількості внесених добрив на 50-60 % [51];

- дефіцит трудових ресурсів у галузі;
- руйнування інфраструктури виробництва, перероблення та зберігання сільськогосподарської продукції та харчових продуктів;
- екологічні виклики.

Територіальне розміщення аграрних підприємств має великий вплив на розвиток аграрного підприємництва, зокрема через воєнний фактор. Частина земельних угідь, зокрема в зонах, близьких до лінії фронту або в окупованих регіонах, впливає на ефективність ведення господарської діяльності. Окрім цього, важливим аспектом залишається доступ до каналів збуту продукції, що безпосередньо пов'язано з місцезнаходженням підприємств. Підприємства, розташовані ближче до західного кордону України, мають певні переваги завдяки зменшенню витрат на логістику та можливості експорту продукції до Європи.

Війна вносить корективи у підприємницький процес, підприємства переорієнтовуються на інші ринки збуту продукції, змінюють структуру виробництва. В умовах, що склалися, спостерігається інноватизація підприємницької діяльності в аграрному секторі. Уряд України за активного залучення програм Міжнародної технічної та фінансової допомоги намагається підтримувати зокрема фермерів. Господарства можуть отримувати гранти на доробку зерна [52], що відповідно створює умови для формування продукції із доданою вартістю.

Згідно з даними Держстату, очікування агробізнесу на 3-й квартал 2023 року є різними та залежать від можливості організувати виробництво, а також від розташування земель і доступу до каналів реалізації продукції. Водночас зростає впевненість сільськогосподарських товаровиробників у відновленні стабільності умов господарювання. Більша частина респондентів зазначила відсутність значних факторів, які б стримували їх діяльність. Спостерігається

поступова переорієнтація господарств на внутрішній ринок, особливо серед малих і середніх підприємств.

Для подальшого розвитку агропромислового комплексу України необхідно виконати низку завдань, для реалізації яких без підтримки держави не обійтися. Крім того, важливим є врахування глобальних тенденцій, таких як активний розвиток агротехнологій. Сучасна світова економіка характеризується новими технологічними тенденціями, зокрема розвитком робототехніки, біотехнологій, нанотехнологій і систем штучного інтелекту. Збільшується використання відновлюваних джерел енергії, а біотехнології стають основою для розвитку АПК. Ці процеси формують передумови для зміни структури ринків засобів виробництва та продукції агропромислового комплексу.

2.3. Економічний аналіз основних показників розвитку агропромислового комплексу країни

У сучасних умовах значно зростає роль економічного аналізу як специфічного виду економічних досліджень, що спрямовані на виявлення причинно-наслідкових зв'язків в економічних процесах з метою обґрунтування оптимальних управлінських рішень для забезпечення стійкого функціонування підприємства.

Предмет економічного аналізу конкретизується в його об'єктах [53].

Об'єктами економічного аналізу можуть бути:

- економіка держави;
- економіка галузі;
- економіка регіону;
- економічні аспекти реалізації державних цільових програм;
- фінансово-господарська діяльність суб'єктів господарювання;
- а також фінансово-економічні аспекти їх окремих структур, сторін, напрямків чи проявів [53].

Під час аналізу економічні показники порівнюються з показниками минулих періодів, іншими підприємствами, а також з нормативними і

плановими даними. Визначаються як позитивні, так і негативні фактори, які впливають на результати аналізу, а також з'ясовуються причини змін цих показників. На основі цього формулюються висновки та пропозиції щодо покращення результатів.

Економічний аналіз агропромислового комплексу варто розпочати з дослідження динаміки валового внутрішнього продукту в Україні та частки виробленої продукції аграрним сектором. (рис. 2.4).

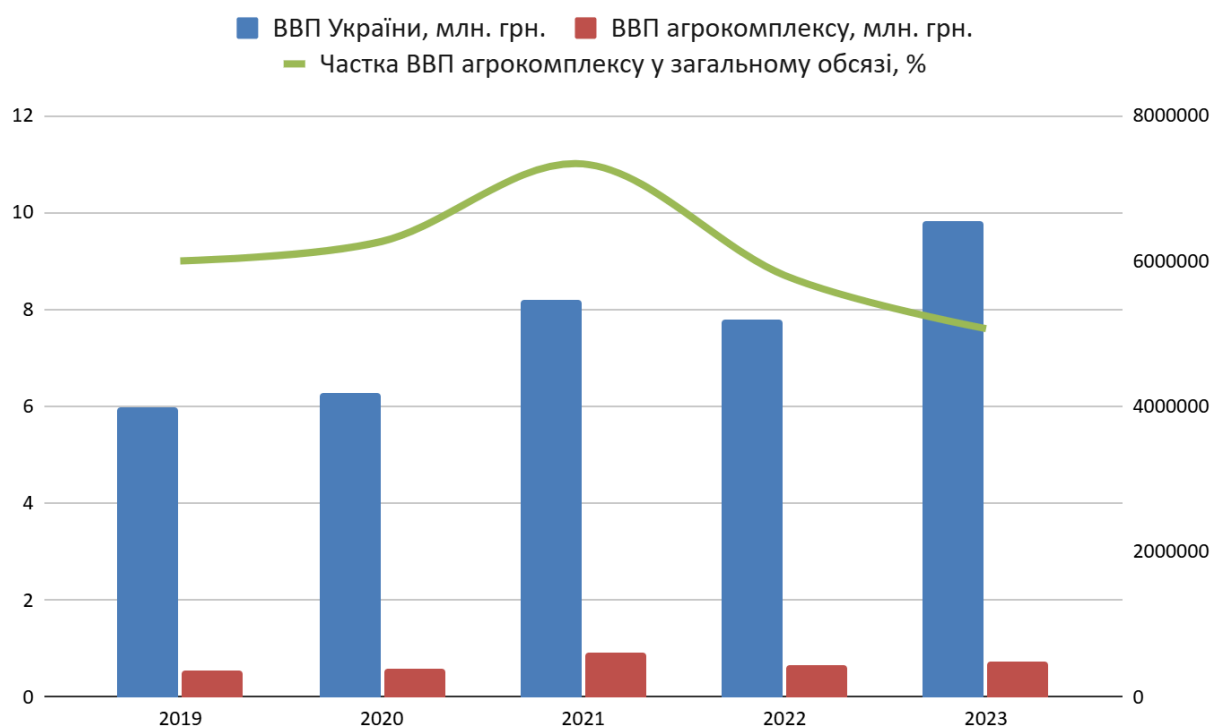

Рис. 2.4. Динаміка ВВП України та аграрного сектору економіки за період 2019-2023 рр

Джерело: складено автором на основі [43]

Як свідчать дані рисунку 2.4, частка аграрного сектору України у ВВП знизилася у 2023 році у порівнянні з довоєнним періодом, а саме 2021 роком, на 3,4%. Це пов'язано з руйнуванням інфраструктури аграрного сектору та пошкодженнями, які були нанесені сільськогосподарським виробникам.

Зовнішньоекономічна діяльність завжди була й залишається важливою складовою розвитку України. Для стабільного розвитку національної економіки необхідно мати оптимальне співвідношення між обсягами експорту/імпорту,

підтримувати ті сегменти економіки, які мають істотний вплив на процес формування конкурентоспроможної національної економіки.

Експорт та імпорт є частиною групи показників, які дають кількісну характеристику зовнішньоекономічних зв'язків країни, допомагають сформувати картину стану економіки. Також, баланс зовнішньої торгівлі є важливим індикатором економічної стабільності та здатності країни адаптуватися до економічних змін.

Розглянемо загальний експорт та імпорт України (рис. 2.5)

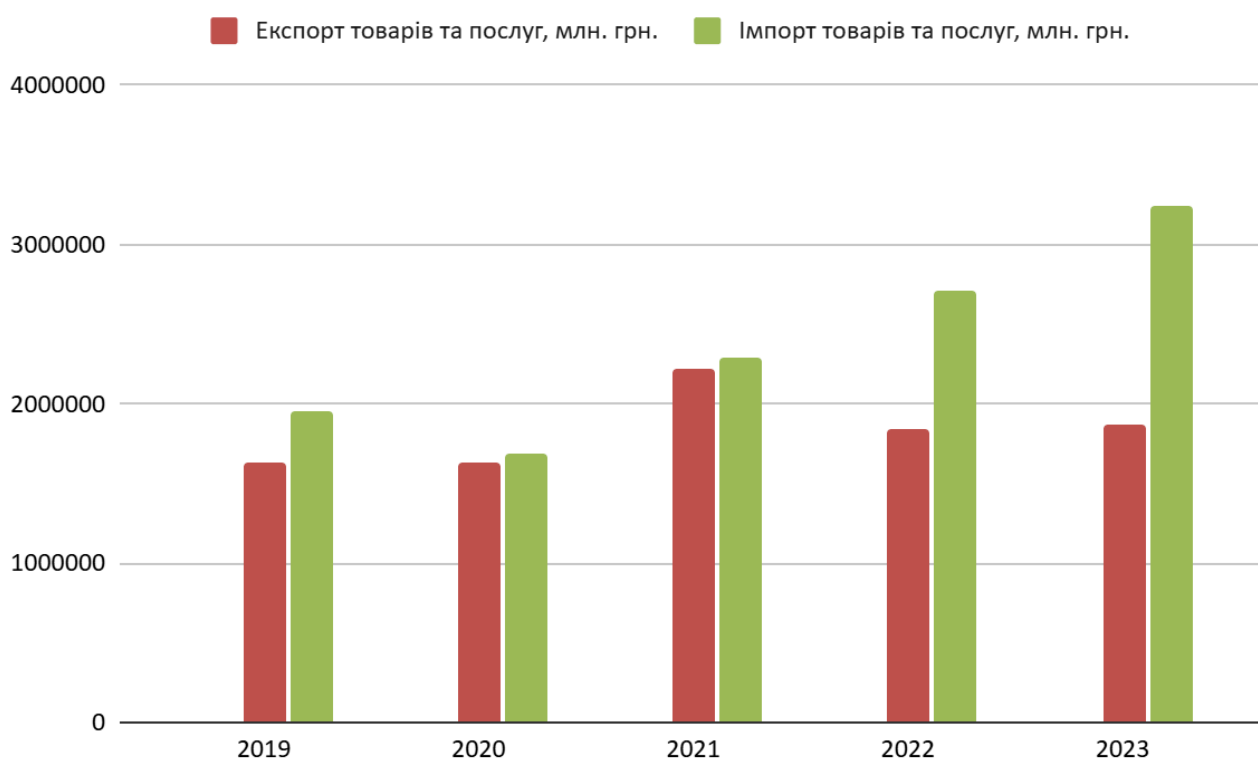

Рис. 2.5. Динаміка експорту та імпорту України за період 2019-2023 рр

Джерело: складено автором на основі [43]

Разом із зростанням обсягів експортно-імпортних операцій, імпорт в Україну в останні роки хронічно випереджає експорт, а їх різниця сягає часом 8% ВВП.

Аграрний сектор України, попри воєнний стан, залишається головним у формуванні валютних надходжень у країну.

Розглянемо структуру товарного експорту України за період 2020-2023рр. (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка зміни структури товарного експорту України за період
2020-2023 рр

Назва груп товарів	2020		2021		2022		2023	
	Млн. дол. США	Частка, %	Млн. дол. США	Частка, %	Млн. дол. США	Частка, %	Млн. дол. США	Частка, %
Сільськогосподарська продукція	22 161	49,1	27687	43,9	23 380	57,2	22 001	63,4
Мінеральні продукти	4 963	11,0	7874	12,5	4109	10,0	2262	6,5
Продукція хімічної промисловості	2 308	5,1	3173	5,0	1668	4,1	1329	3,8
Деревина та вироби з неї	1 758	3,9	2491	3,9	2118	5,2	1719	5,0
Промислові вироби	722	1,6	946	1,5	569	1,4	557	1,6
Чорні й кольорові метали	8 782	19,5	15719	24,9	5881	14,4	3888	11,2
Машини, устаткування, обладнання	3 390	7,5	3819	6,1	2281	5,6	2150	6,2
Інше	1 059	2,3	1303	2,2	893	2,2	772	2,2
Усього	45 143	100	63 113	100	40 899	100	34 678	100

Джерело: складено автором на основі [54]

Як свідчать дані таблиці 2.6, незважаючи на дворічний період воєнного стану, частка аграрного експорту в структурі загального експорту з України постійно зростає. Так, у 2023 році аграрний експорт становив 63,5% загальної структури, що на 19,5% більше, ніж у довоєнному 2021 році. Сектор став найвагомішим у експорті України не в останню чергу й через значне падіння експорту інших галузей економіки, спричинених повномасштабним вторгненням.

Отже, можна констатувати, що аграрний сектор України став стратегічним з погляду накопичення валютних коштів.

Важливо розглянути динаміку ціни на продукцію сільського господарства (табл. 2.7)

Таблиця 2.7

Динаміка зміни середньої ціни на продукцію сільського господарства, реалізованої підприємствами, грн за т

	зернові та зернобоб ові	Насіння культур олійних	Бурак цукрови й фабричн ий	Картопл я	Культур и овочеві	Культур и плодові та ягідні	Тварини (у живій масі)	Молоко	Яйця, за тис.шт
2018	4315,0	9318,3	749,0	3746,0	4448,0	5054,0	33331,2	7602,4	1600,3
2019	3867,5	8321,2	753,7	5474,7	4497,0	6494,4	32679,8	8198,2	1206,1
2020	4794,1	10852,9	871,5	5103,4	4437,1	9140,2	32490,6	8839,9	1258,6
2021	6296,1	16418,5	1164,1	4993,4	4679,6	8177,1	37380,5	10300,7	1877,3
2022	6399,8	15015,0	1572,2	4519,5	14025,0	8126,4	45676,9	10969,0	2328,3
2023	5675,5	13072,6	1635,4	5617,2	11593,1	12531,5	53186,6	12234,4	3047,1
2023 р до 2022 р, %	-11,32	-12,94	4,02	24,29	-17,34	54,21	16,44	11,54	30,87

Джерело: складено автором на основі [43]

За даними таблиці, за час війни бачимо різке зростання цін на овочеві культури, сільськогосподарські тварини та яйця. Інша продукція або майже не зазнала зміни в цінах, як молоко, або навіть впала, як картопля та насіння олійних культур. Це може свідчити як про переорієнтацію інших господарств на цей вид продукції, так і про те, що бойові дії вплинули на них менше.

Динаміка урожайності сільськогосподарських культур, ц з 1 га зібраної площі зображена на рис. 2.6

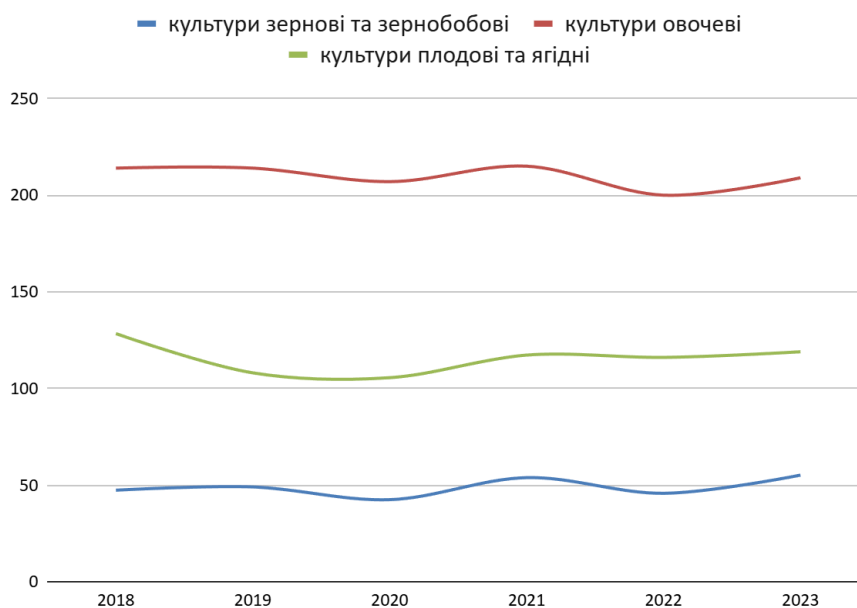

Рис. 2.6. Динаміка урожайності сільськогосподарських культур за період 2019-2023 рр

Джерело: складено автором на основі [43]

Урожайність показує стабільні значення навіть попри війну.

Обсяги та середні ціни продукції сільського господарства подані у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Обсяги та середні ціни продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами у січні 2022 року

Найменування продукції	Реалізовано		Середні ціни реалізації	
	тис.т /	у % до відповідного періоду 2020	грн за т (тис.шт)	у % до відповідного періоду 2020
1	2	3	4	5
Культури зернові та зернобобові	3662,2	175,9	6675,6	108,5
з них				
пшениця	621,9	150,7	7686,1	108,6
кукурудза на зерно	2908,1	181,7	6438,1	109,3
ячмінь	88,3	234,4	6907,1	114,6
жито	14,7	272,4	5176,0	107,5
Насіння культур олійних	826,8	150,6	17691,4	105,9
з них				
боби сої	104,0	122,9	16045,6	111,9

Продовження таблиці 2.8

1	2	3	4	5
насіння ріпаку й кользи	3,7	285,4	20834,4	167,6
насіння соняшнику	717,4	155,3	17904,8	104,4
Картопля	22,0	163,1	5248,0	84,2
Культури овочеві	16,4	93,6	15486,1	154,0
Культури плодові та ягідні	13,8	145,0	7584,1	78,3
Тварини сільськогосподарські живі	79,7	102,4	40312,6	125,0
з них				
велика рогата худоба	8,8	89,6	45814,2	134,5
свині	36,2	95,5	39080,7	120,2
птиця свійська (без добогих пташенят)	34,6	115,6	40214,2	128,5
Молоко від сільськогосподарських тварин усіх видів, сире	232,9	107,0	10825,2	108,4
Яйця птиці свійської в шкаралупі свіжі (без яєць на інкубацію), млн.шт	491,2	92,5	2260,8	103,2

Джерело: складено автором на основі [43]

Найбільший обсяг реалізації серед рослинництва займає кукурудза (2908,1 тис. т), яка складає більшу частину від загальної кількості зернових. Загальна реалізація зернових культур зросла на 75,9% порівняно з 2020 роком, що може свідчити про зростання попиту на внутрішньому та зовнішньому ринках. В цілому по галузі видно ріст цін, який викликаний різними факторами, серед яких ріст собівартості, здорожчання логістики та інші. Значно зросла середня ціна на овочі в порівнянні з 2020 роком. Причиною цього є військові дії та проблеми, спричинені кліматом. Середня ціна реалізації великої рогатої худоби значно зросла з довоєнним періодом (на 34%), що може бути наслідком зниження голів.

Загалом у відсотковому відношенні обсяг продукції значно зріс у порівнянні з довоєнним 2020 роком, що точно є позитивним моментом для галузі.

Проаналізуємо виробництво основних видів продукції тваринництва за період с 2018 по 2023рр. (табл. 2.9)

Таблиця 2.9

Динаміка виробництва основних видів продукції тваринництва

	м'ясо (у забійній масі), тис.т	молоко, тис.т	яйця, млн.шт	вовна, т
2018	2354,9	10064,0	16132,0	1908
2019	2492,4	9663,2	16677,5	1734
2020	2477,5	9263,6	16167,2	1573
2021	2438,3	8713,9	14071,3	1497
2022	2206,7	7767,7	11921,8	1237
2023	2239,5	7430,4	11379,4	1187
2023р. до 2022р. , %	1,49	-4,34	-4,55	-4,04

Джерело: складено автором на основі [43]

Тваринництво також зазнало втрат у виробництві під час бойових дій. Війна найбільше вдарила по виробництву вовни – падіння виробництва впало приблизно на 18%, падіння виробництва яєць склало близько 16%.

Отже, зіштовхнувшись з війною, агропромисловий комплекс зазнав суттєвих втрат, які відображаються у його економічних показниках. Втрата посівних, знищення господарств, спеціалізованої техніки та багато інших проблем, з якими зіштовхнулась галузь, викликали ріст цін на продукцію, знизили його виробничі можливості, проте сільське господарство продовжує адаптуватись до нових умов і по багатьом показникам 2023 та 2024 роки є більш оптимістичними за 2022 рік.

Висновки до 2 розділу

1. Основою національної економіки є матеріальне виробництво, яке створює засоби для життя та розвитку суспільства, зокрема засоби виробництва та предмети споживання. До матеріального виробництва входять такі галузі, як промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт, торгівля та зв'язок.

Сільське господарство займає 7,58% у структурі валового внутрішнього продукту України, посідаючи четверте місце серед галузей економіки. Галузь,

що включає сільське, лісове та рибне господарства, сильно залежить від кон'юнктури світового ринку сировини та продовольства. Після досягнення пікового значення у 10,89% у 2021 році, частка цього ВЕД знизилася до 7,58% у 2023 році, що вказує на вплив воєнних дій на агросектор України.

2. Повномасштабна війна Російської Федерації проти України завдала значних втрат аграрному сектору країни, що негативно відобразилося на всій економіці. За 9 місяців 2022 року втрати сільського господарства оцінювалися у 6,6 млрд доларів США, що становило 23% від загальної вартості активів галузі. До лютого 2023 року сукупні збитки у галузі досягли 40,2 млрд дол., з яких 8,7 млрд становили прямі втрати. Світовий банк оцінює загальні збитки від війни приблизно у 290 млрд доларів. Агровиробники зазнали втрат через скорочення обсягів виробництва, проблеми з логістикою, падіння цін на внутрішньому ринку та подорожчання ресурсів. Попри це, аграрний сектор є ключовим для української економіки. У 2022 році експорт зернових культур досяг майже 24 млн тонн, хоча це на 10 млн тонн менше, ніж у попередньому сезоні.

Блокада українських портів змусила виробників орієнтуватися на внутрішній ринок або використовувати альтернативні шляхи експорту, що призвело до збільшення витрат на транспортування та обмеження експорту. Однак, запуск «зернового коридору» та переорієнтація на олійні культури дещо стабілізували ситуацію.

Через бойові дії сільськогосподарські землі постраждали від прямого пошкодження та замінування. Через зменшення посівних площ у 2024 році спостерігається падіння виробництва основних культур порівняно з 2021 роком. Зокрема, площі під зерновими скоротилися на 30,3%, а пшениці – на 30,94%.

Виробництво технічних культур залишається стабільним, тоді як скорочення посівних площ впливає на експортні культури, що мають важливе значення для світової продовольчої безпеки. Виробники з Одеської, Полтавської та Чернігівської областей є лідерами у валовому зборі зернових, тоді як за урожайністю виділяються Хмельницька, Чернігівська та Буковинська області. Водночас, зростання власного виробництва м'яса дозволило Україні скоротити

імпорт, хоча рівень споживання окремих видів м'яса, таких як свинина, дещо знизився.

3. Проведений аналіз свідчить, що за 2023 рік частка АПК у ВВП України знизилася на 3,4% порівняно з 2021 роком, що пов'язано з руйнуванням аграрної інфраструктури. Водночас, навіть під час війни аграрний сектор залишається важливим джерелом валютних надходжень в Україну. У 2023 році частка аграрного експорту зросла до 63,5% загального експорту, що на 19,5% більше, ніж у 2021 році. Це підкреслює стратегічне значення аграрного сектору для накопичення валютних коштів.

З початком війни спостерігається різке зростання цін на овочі, худобу та яйця, тоді як ціни на молоко залишилися майже незмінними, а картопля та насіння олійних культур навіть подешевшали. Причинами цього є переорієнтація виробників, а також менший вплив бойових дій на ці культури. Незважаючи на воєнні умови, урожайність залишається стабільною, а кукурудза стала головною зерновою культурою з найбільшими обсягами реалізації.

Загалом у галузі зростають ціни, що викликано подорожчанням логістики та іншими факторами. Зокрема, середня ціна на овочі значно підвищилася через військові дії та кліматичні умови. Порівняно з довоєнним періодом, середня ціна великої рогатої худоби зросла на 34% через скорочення поголів'я.

Тваринництво також постраждало: виробництво вовни знизилося на 18%, а яєць – на 16%. Незважаючи на втрати у вигляді знищення посівних площ та господарств, аграрний сектор продовжує адаптуватися до нових умов. За багатьма показниками 2023 і 2024 роки є більш оптимістичними порівняно з 2022 роком, що вселяє надію на подальше відновлення.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ ТА ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

3.1. Шляхи вдосконалення діяльності агропромислового комплексу України та напрями його розвитку

Війна в Україні призвела до уповільнення економічного зростання, порушення фінансових і ресурсних ринків, інфляції, безробіття, міграційних процесів і руйнації енергетичної інфраструктури. Це підкреслює необхідність розробки парадигми післявоєнного соціально-економічного розвитку, зокрема для відновлення економіки, стабілізації ситуації та підтримки соціальних програм. Наразі держава орієнтована на пошук рішень для локалізації кризових явищ і стимулювання відновлення.

Більшість ідей, які пропонують політики та експерти щодо майбутнього економічного розвитку України, зосереджені на таких варіантах, як «план Маршалла», іноземна фінансова підтримка, дотації, кредити, репарації за війну, а також використання заморожених і конфіскованих російських активів. Для повного відновлення економіки країни необхідно залучити приблизно 1 трильйон доларів США, що потребує консолідації всіх можливих джерел фінансування. Проте, визначаючи модель розвитку економічної системи, варто зосередитися на внутрішніх можливостях: концепціях, механізмах і інструментах, які не залежатимуть від зовнішніх впливів, зокрема в політичній сфері. Для успішної післявоєнної відбудови економіки ключовим фактором є наявність сильного та відповідального політичного лідерства, здатного захищати національні інтереси України [55].

Головною метою програми післявоєнної відбудови економіки є створення міцного фундаменту для довгострокового і сталого економічного зростання. Це потребує досягнення макроекономічної стабільності, забезпечення належного рівня зайнятості, достатнього доступу населення до соціальних послуг, а також побудови сильних і ефективних державних інституцій.

Проте на початкових етапах відновлення акцент буде зроблено на більш нагальних і практичних завданнях. Серед них – вирішення гострих гуманітарних проблем, спричинених війною; відновлення пошкоджених або зруйнованих фізичних активів; а також швидке відновлення роботи економіки на ринкових засадах [55]. У цьому контексті аграрний сектор знову проявляє себе як найбільш перспективна і виграшна галузь, здатна стати рушієм відновлення і розвитку.

Під післявоєнним розвитком аграрного сектору економіки України розуміється такий процес модернізації, що сприяє гармонійному розвитку економічних, соціальних і екологічних аспектів господарських систем. Це дозволяє створити основу для активного розвитку соціально орієнтованої системи відносин у всіх сферах економіки країни. У сучасних умовах основні фактори, такі як кількість трудових ресурсів, наявність мінерально-сировинних ресурсів та доступність факторів виробництва, не є вирішальними. Основною метою розвитку аграрного сектору є впровадження технологічних та інституційних змін, які дозволяють забезпечити потреби населення в продовольстві на основі національного протекціонізму. Крім того, важливим є сприяння впровадженню інноваційних, ресурсощадних і екологічно чистих технологій, що в довгостроковій перспективі забезпечить конкурентоспроможність національних виробників і їх здатність виходити на зовнішні ринки.

Основною платформою для стратегічного розвитку економічних секторів є досягнення сталих конкурентних переваг. Ці переваги виникають завдяки інтегрованій взаємодії самостійних економічних одиниць. Важливою складовою є управління процесами, а не лише окремими функціями, що висуває завдання формування сукупної конкурентної переваги всіма учасниками економічної взаємодії. В основі післявоєнного розвитку аграрного сектору повинні бути не лише традиційні конкурентні переваги, як-то наявність ресурсів, а й нові, такі як сучасні технології, наукові розробки та інноваційні рішення, що дозволяють формувати механізми економічної ефективності.

Конкурентоспроможність аграрного сектору залежить від різноманітних комбінацій переваг, якими володіють економічні агенти. Для досягнення високого рівня конкурентоспроможності необхідно, щоб аграрні підприємства мали певний набір конкурентних переваг, таких як ефективне управління, використання інноваційних технологій і доступ до нових ринків. У рамках стратегічного управління важливу роль відіграє стратегія розвитку аграрного сектору, яка повинна ґрунтуватися на дієвих економічних механізмах, підтримуваних збалансованим законодавством. Ця стратегія повинна чітко визначати завдання, що повинні бути виконані центральними та місцевими органами влади, зокрема щодо забезпечення продовольчої безпеки країни. Стратегія також повинна враховувати світовий досвід у сфері аграрної політики, що поєднує екологічні, економічні та соціальні аспекти розвитку, забезпечуючи сталий розвиток аграрного сектору в умовах глобальних змін.

Стратегія розвитку аграрного сектору економіки передбачає створення структурованих моделей з урахуванням особливостей підсекторів і видів діяльності. В основі лежить методологія «дерева цілей», де економічні завдання розподіляються за рівнями важливості. Генеральна мета визначає стратегічний напрямок і підпорядковує собі підцілі різних рівнів. Орієнтуючись на інновації, стратегія спрямована на забезпечення продовольчої безпеки країни. Підцілі включають фундаментальні та прикладні дослідження, техніко-технологічні розробки, виробництво сучасної техніки, її реалізацію і застосування в виробництві. Досягнення мети можливе через комплексну реалізацію підцілей кожного рівня [56].

У процесі дослідження передбачається, що розвиток вітчизняного агропромислового виробництва повинен базуватися на комплексних структурних змінах, які передбачають модернізацію аграрного виробництва. Одним з головних напрямків таких змін є створення інноваційної основи для забезпечення стійкого економічного зростання, а також розвиток інтелектуального потенціалу галузі.

Отже, конкурентоспроможність агропромислового сектора визначається здатністю генерувати нові науково-технічні ідеї та швидко впроваджувати їх у виробництво, враховуючи найкращі світові практики та досвід.

У світовій історії чимало прикладів відбудови країн після бойових дій. Проте не можна казати про однакову модель розбудови чи однотипні стартові умови. За дослідженнями KSE Institute, сума прямих збитків інфраструктури України вже зросла до \$113,5 млрд. З них агросектор зазнав \$4,3 млрд збитків [57, 58].

4-5 липня 2022 року в місті Лугано, Швейцарія, відбулася Міжнародна конференція з питань відновлення України (URC 2022), присвячена вирішенню економічних викликів, з якими зіткнулася країна через війну. У ході конференції Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль представив план відновлення України під назвою United 24, розроблений Кабінетом Міністрів та Офісом Президента в рамках роботи Національної ради відновлення. Цей план охоплює майже всі ключові сфери й галузі української економіки, будучи комплексним набором документів, спрямованих на стійкий розвиток країни. Згідно з попередніми оцінками, реалізація цього плану потребує близько \$750 млрд і має тривати до 2032 року [59, 60].

У межах проєкту відновлення України United 24 передбачено інвестиції обсягом \$37 млрд для розвитку аграрного сектору, що є одним із пріоритетів відбудови. Серед ключових напрямів фінансування: \$4 млрд на створення системи іригації для зрошення 1 млн га земель, що дозволить суттєво підвищити продуктивність сільськогосподарського виробництва; \$7,7 млрд на розвиток виробництва сільськогосподарської продукції з високою доданою вартістю, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності української продукції на міжнародних ринках; \$1,6 млрд на рекультивацію земель, пошкоджених через бойові дії, для повернення їх до сільськогосподарського обігу; \$5,5 млрд для збільшення виробництва продукції тваринництва, що включає модернізацію та розвиток відповідної інфраструктури; \$1 млрд на

підтримку переходу аграрного сектору до принципів «зеленого» розвитку, включаючи впровадження екологічно чистих технологій та підходів.

Окрім цього, до 2032 року планується залучити \$6,5 млрд для відновлення 10,5 тисяч українських агропідприємств, які зазнали втрат унаслідок війни. Ці заходи спрямовані на зміцнення аграрного сектору як основи економічного зростання та гарантії продовольчої безпеки України [59, 60].

Національний план відновлення, представлений урядом України, можна охарактеризувати як ґрунтовний і всеосяжний документ, який охоплює основні напрями відбудови постраждалої від війни економіки. Він чітко структурує кожен напрям і пов'язаний із ним комплекс ініціатив, включаючи необхідні супровідні заходи, такі як впровадження законодавчих змін. План передбачає створення міцного фундаменту для майбутнього відновлення та забезпечення механізмів самодостатнього економічного розвитку. Однак аналіз цього документа виявляє певні суперечності та хибні орієнтири, які потребують виправлення. Зокрема, існує необхідність ширшого обговорення і врахування критики з боку експертів, громадськості та міжнародних партнерів для вдосконалення плану. Усунення виявлених недоліків і протиріч є ключовою умовою для створення цілісного, якісно підготовленого документа, здатного ефективно слугувати основою для відновлення економіки країни [61].

Післявоєнне відновлення є складним і багатовимірним процесом, головною метою якого є перезапуск економіки України. Особливу увагу приділяють відновленню тих галузей, які втратили свою активність або можливість функціонувати через наслідки повномасштабної війни на території країни [62].

Аграрний сектор залишається одним із найперспективніших напрямів економіки України. З 41,5 млн гектарів сільськогосподарських угідь, що займають 70% території країни, сільське господарство є найбільшою експортною галуззю. У 2021 році цей сектор забезпечив понад 10% ВВП країни. Виробництво аграрної продукції переважно розподіляється між

сільськогосподарськими підприємствами та домогосподарствами. Сільськогосподарські підприємства, яких в Україні налічується близько 45 тисяч, виробляють 55% валової продукції. Домогосподарства, яких понад 4 мільйони, обробляють в середньому 1,23 га землі та забезпечують близько 45% виробництва сільськогосподарської продукції [63]. Аграрна галузь є системоутворюючою для національної економіки, забезпечуючи 40% загального експорту України у 2021 році. Україна є одним з найбільших світових експортерів зернових, соняшника та соняшникової олії.

Вітчизняний агропромисловий комплекс (АПК) перегляне свою спеціалізацію у вирощуванні культур, а агрохолдинги й надалі скорочуватимуться. Водночас, міжнародні донори зосередяться на підтримці малих підприємств. Програми, що реалізуються в Україні FAO та іншими іноземними донорами, передбачають, що максимальний розмір земельного банку одержувачів становитиме від 250 до 1000 гектарів. Цільовою аудиторією міжнародних донорів є сільські домогосподарства та фермери, які є важливими для боротьби з безробіттям та забезпечення інклюзивного економічного зростання в сільській місцевості. Сектор дрібних фермерських господарств має важливе значення для місцевої зайнятості, оскільки це основний постачальник продуктів на локальному рівні. Незважаючи на значні руйнування сільськогосподарської інфраструктури, мінування земель та зниження обсягів виробництва, провідні експерти впевнені, що аграрній галузі не загрожує втрата статусу житниці Європи та світу [64].

Проблемами українського аграрного сектору є низький рівень переробки сільськогосподарської продукції, генерація незначних обсягів додаткової вартості та залежність країни від «габаритного імпорту» [63]. Деякі фахівці вважають, що з початком війни посилилася тенденція до стагнації великих аграрних холдингів та інших компаній і зросла роль фермерських господарств [64]. Зниження ефективності діяльності агрохолдингів почалося ще до війни. За оцінками Інституту аграрної економіки, за останні кілька років у цьому сегменті економіки активно розвивалися лише дві компанії – АСТ та «Епіцентр Агро»,

тоді як більшість інших агрохолдингів здійснювали оптимізацію, зокрема скорочували свої земельні банки. Війна лише прискорила цей процес. Напередодні воєнної агресії аграрні холдинги в Україні контролювали менше ніж 15% сільськогосподарських земель, що становило близько 6,5 мільйона гектарів. Більшість з них демонстрували посередні фінансові результати, що підтверджують фінансові звіти компаній, які використовуються для оцінки їхньої прибутковості і перебувають під контролем регуляторів [64, 43, 65].

В процесі дослідження можливостей та загроз агросектору України проведено PEST-аналіз, результати дослідження і формування PEST-аналізу представлені у додатку А.

Проведений аналіз наукових статей та аналіз стану сільського господарства дозволяє нам зважити вагомість кожної групи факторів. На нашу думку, в сучасних умовах політичні фактори, які впливають на сільське господарство мають 40% від загального впливу, оскільки військові дії мають вирішальний вплив на саму можливість ведення сільськогосподарської діяльності. Другою групою факторів які впливають на діяльність агросектору є економічні фактори, такі як обмежене фінансування, високий рівень інфляції, економічна нестабільність. Третьою групою факторів за вагою впливу є соціальні. Трудові ресурси в сільському господарстві є основою його діяльності. На сьогоднішній день є дуже негативні соціальні тенденції внаслідок міграційних та мобілізаційних процесів у суспільстві. Науково-технічний фактор, на нашу думку, має найменший вплив. Поки не закінчиться війна, науково-технічних інвестицій в АПК, значного оновлення та модернізації основних засобів не передбачається.

За результатами досліджень сформульовано низку пропозицій щодо напрямків та пріоритетів післявоєнного розвитку аграрного сектору економіки України:

1. Розвиток стійких та адаптивних агропродовольчих систем. Агропродовольча система є ключовою для забезпечення як продовольчої, так і екологічної безпеки України. На сьогоднішній день система, яка спирається на

великомасштабне виробництво монокультур, централізовану логістику та переробку, стала вразливою до зовнішніх загроз. Вона стала ціллю для агресора, що миттєво порушує її функціонування та призводить до серйозних наслідків для постачання як всередині країни, так і за кордон. Тому післявоєнному відновленню слід приділяти пріоритетну увагу розвитку більш адаптивних, стійких і децентралізованих агропродовольчих систем. Одним із основних пріоритетів має стати підтримка локальних продовольчих систем. Зменшення відстані між виробництвом і споживанням продукції дозволяє оптимізувати логістичні витрати, зменшити використання ресурсів для транспортування та зберігання продукції, що робить систему більш стійкою.

2. Розвиток ринку земельних ресурсів. Без усвідомлення того, що земля є основним ресурсом сільськогосподарського виробництва, має свою вартість і є значним активом економіки, неможливо говорити про модернізацію сільськогосподарської інфраструктури, інновації, сталий розвиток села та конкурентні переваги українських товаровиробників на світовому ринку сільськогосподарської продукції. Для цього необхідно переглянути нормативно-правову базу ринку землі, зокрема визначити механізми регулювання її продажу та оренди, створити стимули для раціонального використання земель і забезпечити ефективне державне управління в регулюванні цільового використання земельних ресурсів.

Особливу увагу слід приділити концентрації та монополізації аграрних земель великими економічними гравцями. 13 найбільших агрохолдингів, які мають земельні угіддя понад 100 тис. га, контролюють близько 15% земельного банку України. Частка фермерських господарств становить лише близько 2%, а особистих селянських господарств – близько 12%. Економічні наслідки функціонування ринку землі у післявоєнний період для України, зокрема, будуть залежати від рівня цін на землю та від прозорих і справедливих переговорів між землевласниками, малими фермерами та великими агрокомпаніями. Важливо розробити комплексну стратегію підтримки малих землевласників, що включатиме як стартове фінансування для молодих

фермерів, так і розвиток інфраструктури, що надасть малим виробникам рівноправний доступ до ринку земель сільськогосподарського призначення.

3. Створення умов для залучення та збільшення внеску особистих селянських господарств і фермерів у розширення продовольчого ринку та експортного потенціалу повинно базуватись на широкій кооперації та інтеграції з іншими сільськогосподарськими товаровиробниками різних форм власності. Малі та середні господарства повинні стати основою агропродовольчих систем. Малі та середні фермерські господарства, а також їхні кооперативи, є основою для забезпечення самозайнятості, створюють нові й різноманітні робочі місця в сільських районах і сприяють розвитку місцевої економіки, а також самодостатності сільських громад. Чим більше різноманіття в системі виробництва, тим стійкішою та гнучкішою вона стає до зовнішніх криз та потрясінь.

4. Створення сприятливих умов для розвитку великих агропромислових формувань є важливим аспектом економічної стратегії. Незважаючи на важливість підтримки малих форм господарювання, слід враховувати, що саме великі агрокомпанії, науково-виробничі об'єднання, консорціуми та холдинги здатні ефективно організовувати всі етапи виробництва та збуту сільськогосподарської продукції в умовах глобалізації.

5. Важливим аспектом є функціонування мережі агросервісних підприємств, які забезпечують науково-технічне обслуговування та матеріально-технічне забезпечення виробничих і переробних підрозділів. Це є актуальним як для малих, так і для середніх та великих підприємств, більшість з яких не можуть утримувати власний штат фахівців. Тому доцільно створювати регіональні агросервісні підприємства на основі кооперації, які надаватимуть різноманітні послуги – від технічних і агрохімічних до агрономічних, зоотехнічних, ветеринарних і маркетингових. Такі підприємства будуть забезпечені кваліфікованими спеціалістами, які надаватимуть послуги фермерським і особистим господарствам, кооперативам та іншим організаціям, що функціонують за принципом горизонтальної і вертикальної кооперації..

6. Замкнутий цикл виробництва та переробки сільськогосподарської продукції має стати основою розвитку аграрної галузі, де агропідприємства та фермерські господарства зможуть функціонувати як підприємства повного циклу. Це означає безвідходне виробництво, яке включає переробку залишків продукції, використання екологічно чистих технологій та ефективне управління ґрунтами відповідно до їх характеристик і призначення. Відходи рослинництва та тваринництва можуть бути використані для місцевих проєктів біоенергетики або як добрива. Ключовою частиною цього процесу є розвиток підприємств, що займаються переробкою та утилізацією побічних відходів тваринництва, таких як ветсанзаводи, що забезпечують безпечну утилізацію і зменшують екологічні ризики.

7. Підтримка державою сільськогосподарського машинобудування. Є важливим елементом для підвищення ефективності аграрних підприємств, оскільки продуктивність, рентабельність та якість їхньої продукції безпосередньо залежать від рівня технічного оснащення. Для організації високорентабельного виробництва та виготовлення конкурентоспроможної продукції необхідно розвивати сучасну техніку для аграрного сектора. Це питання є особливо актуальним для південних і східних регіонів України в умовах післявоєнного відновлення. Держава повинна активно підтримувати відновлення машинобудування, заохочувати вітчизняних виробників, знижувати ставки за кредитами для товаровиробників, впроваджувати енергоощадні технології та створювати сприятливі умови для інвестицій, щоб оновити технічну та технологічну базу агропромислового комплексу. Розвиток аграрного сектора має бути спрямований на впровадження високих технологій, що відповідають екологічним стандартам.

8. До війни експорт української продукції здебільшого складався з сільськогосподарських товарів із низьким рівнем доданої вартості. Глибока переробка сільськогосподарської сировини дозволяє максимально ефективно використовувати всі її компоненти, покращити виробничі процеси та збільшити доходи, підвищуючи таким чином конкурентоспроможність національної

економіки. Продовження великомасштабного експорту сировини, яке спостерігалось в Україні, веде до зниження економічної стійкості в довгостроковій перспективі, деградації біорізноманіття, а також водних і ґрунтових ресурсів, що має негативний вплив на соціально-економічне становище сільських громад.

9. Боротьба з монополізмом в закупівлях та реалізації продукції сільськогосподарської галузі, зокрема на експорт. Для цього потрібно створити конкурентне середовище в галузях закупівлі, переробки та агросервісу. Це можна досягти через розробку механізму, який дозволить сільськогосподарським товаровиробникам купувати контрольні пакети акцій переробних і агросервісних підприємств. Також слід активізувати кооперацію між структурами, які охоплюють весь технологічний цикл – від виробництва сировини до реалізації кінцевої продукції. Важливо контролювати діяльність підприємств-монополістів у переробці, агросервісі та матеріально-технічному забезпеченні АПК, відповідно до вимог антимонопольного законодавства.

10. Розвиток інфраструктури, як відповідь на виклики глобалізації, яка сприятиме розширенню експортного потенціалу України. Включає розгортання мережі торговельно-закупівельних фірм з індустрією сортування, охолодження, упаковки, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції для подальшого експорту. Важливо також формувати оптові продовольчі ринки, товарні біржі та забезпечити сільськогосподарським товаровиробникам доступ до елеваторів та пільгових можливостей виходу на світовий ринок. Держава має надавати підтримку у створенні інноваційних структур в аграрному секторі, таких як агропромислові кластери, кредитні спілки, земельні та інвестиційні банки, що сприятиме розвитку галузі.

11. Створення екологічних рішень у агровиробництві, розробка системи контролю якості та безпечності продукції згідно з вимогами міжнародних стандартів. Великі промислові агровиробництва, що спеціалізуються на вирощуванні зернових та технічних культур, часто використовують продукцію як паливо чи корм для тваринництва. Однак великі тваринницькі та птахівничі

комплекси становлять підвищену екологічну небезпеку через значні викиди у повітря, воду та ґрунти, а також утворення різноманітних відходів.

12. Створення та імплементація нової системи моніторингу та управління аграрним сектором, впровадження державної підтримки, яка повинна ґрунтуватися на інтересах селянина, де виконання державних функцій відбувається через громадські та професійні об'єднання. Потрібно переглянути підходи до кадрового забезпечення управлінських структур аграрного сектору на макро- та мезорівнях. Держава має створити умови для залучення висококваліфікованих кадрів в аграрний сектор, таких як менеджери, ІТ-спеціалісти, науковці та вузькопрофільні аграрні фахівці. Важливо розробити комплекс заходів для створення нових робочих місць та розвитку соціальної інфраструктури на селі, а також адаптувати аграрне виробництво до стандартів Європейського Союзу. Державна підтримка повинна бути орієнтована на розвиток малого фермерства, сприяння роздрібним торговцям, діджиталізацію аграрного сектору та створення умов для переходу до сталого виробництва.

13. Сільські території та їх належний розвиток як важливий елемент сільськогосподарської політики ЄС. Для ефективного вирішення соціально-економічних та екологічних проблем сільських регіонів необхідно створювати альтернативи для зайнятості, ведення бізнесу та розвитку кооперації, що сприятимуть загальному процвітанню місцевих громад. Важливим кроком є розробка національної стратегії сільського розвитку, зокрема в післявоєнний період, що повинна охоплювати не лише економічні, але й соціальні реформи. Покращення умов життя в сільській місцевості є основою для позитивних економічних змін. Соціальні перетворення повинні бути орієнтовані на забезпечення гідного рівня життя для всіх верств сільського населення, стабілізацію демографічної ситуації та розвиток інфраструктури, що дозволить забезпечити сталий розвиток сільських територій.

14. Вкрай важливо зберегти природне багатство країни, екосистеми в їхньому нинішньому стані або, принаймні, запобігти їх подальшому погіршенню внаслідок війни. Наразі бойові дії охоплюють близько 900 об'єктів

природно-заповідного фонду, що складає майже третину всіх охоронюваних територій України. Ці території є життєво важливими для підтримки біорізноманіття, адже є домівкою для тисяч рослин і тварин. Вони також мають велике значення для стабільності клімату, тому їхнє збереження є терміновим і необхідним завданням.

Терміново необхідно оцінити стан екосистем після бойових дій і розробити відновлювальні плани. Відбудова країни, зокрема через збільшення видобутку природних ресурсів для будівництва, може загрожувати природним екосистемам. Тому важливо зберегти процедуру оцінки впливу таких робіт та забезпечити ефективний контроль за проведенням. Сільське господарство є однією з найбільш уразливих галузей до змін клімату, і без необхідних заходів це може стати серйозною загрозою для продовольчої та економічної безпеки країни.

3.2. Аналіз діяльності АПК Одеського регіону

Одеська область є найбільшою за площею в Україні, охоплюючи територію Північно-Західного Причорномор'я від гирла Дунаю до Тилігульського лиману. Її морська берегова лінія перевищує 300 км, а протяжність області на північ від моря складає 200-250 км. Одеська область межує з Вінницькою областю на півночі, з Кіровоградською на північному сході, з Миколаївською на сході, а на півдні та південному сході омивається водами Чорного моря.

Сільське господарство є важливою частиною економіки області, і його розвиток є ключем до підвищення рівня життя населення та забезпечення продовольчої безпеки. Земельний фонд області складає 3,3 млн га, з яких 2,6 млн га займають сільськогосподарські угіддя, зокрема 2,1 млн га ріллі. Основними напрямками агровиробництва є вирощування зернових, технічних культур, овочів та винограду, а також тваринництво, включаючи розведення

великої рогатої худоби, свиней, овець і птиці, виробництво молока, м'яса, яєць і вовни.

Одеська область також є важливим науковим центром агропромислового виробництва. Тут функціонує низка престижних наукових установ, таких як селекційно-генетичний інститут, Національний центр насіннєзнавства та сортовивчення, Національний науковий центр «Інститут виноградарства і виноробства ім. В.Є. Таїрова», Одеський інститут сільського господарства Причорномор'я та інженерно-технологічний інститут «Біотехніка». Підготовка кадрів для аграрного сектору здійснюється через Одеський державний аграрний університет, Одеську національну академію харчових технологій та ін.

Розглянемо динаміку виробництва основних видів сільськогосподарської продукції у всіх категоріях господарств Одеської області у 2018-2022 роках (табл 3.1)

Таблиця 3.1

Виробництво основних видів сільськогосподарської продукції у всіх категоріях господарств Одеської області у 2018-2022 роках (тис. тон)

Види продукції	Роки					2022 рік до 2021 року, %
	2018	2019	2020	2021	2022	
Зерно	4309,6	3747,9	1995,0	5105,3	3062,1	-40,02
Соняшник	890,2	693,4	452,9	965,7	570,9	-40,88
Овочі	270,5	289,4	246,6	240,7	277,0	15,08
Виноград	159,4	97,6	71,0	79,4	47,5	-40,18
Плоди та ягоди	108,7	106,8	88,5	96,3	98,2	1,97
М'ясо	42,3	39,4	36,0	47,1	30,4	-35,46
Молоко	334,8	321,0	309,5	291,4	286,8	-1,58
Яйця (млн. шт)	251,8	204,5	175,7	137,4	118,2	-13,97

Джерело: складено автором на основі [66]

У довоєнний період вдалося не тільки стабілізувати, але й наростити виробництво таких важливих видів продукції сільського господарства як зерно, соняшник, виноград, плоди та ягоди, про що свідчать дані Головного управління статистики в Одеській області за 5 років. Проте з 2022 року спостерігається відчутне зниження виробництва зерна, соняшника та винограду, порівняно з 2021 роком, проте деякі показники зберегли кращі результати, порівнюючи з 2020 роком. Можна зробити висновок, що рослинництво Одеського регіону показало високу стійкість як для воєнного часу та швидко пристосувалося до нових реалій роботи.

За інформацією Головного управління статистики в Одеській області, за результатами 2023 року Одещина займає перше місце за обсягами виробництва рослинництв [67].

Так, обсяги виробництва від загального обсягу по Україні склали: пшениці – 10,9 %, ячменю – 18,3%, рису – 100,0%, нуту – 29,4%, сочевиці – 62,5%, гороху – 20,2%, ріпаку озимого й кользи – 10,8%, винограду – 57,6% [67].

В Одеській області останні роки спостерігається скорочення поголів'я ВРХ у всіх категоріях господарств, особливо в приватному секторі, де зосереджено 76% великої рогатої худоби. Лише за 2023 рік їх чисельність зменшилася на 6% і станом на 1 січня 2024 року 127 тис. голів. При цьому валовий надій молока у 2023 році становив 241 539 літрів молока, що становить 112,5 % до 2022 р [68].

Серед причин зменшення поголів'я – повномасштабне вторгнення, поширення захворюваності тварин, здорожчання кормової бази, недієвість контролю на ринку, капіталомісткість виробництва, активні міграційні процеси в сільській місцевості та брак кваліфікованих кадрів в галузі тваринництва.

Станом на 1 липня, в Реєстрі операторів потужностей (об'єктів), що використовуються для промислового вирощування, в Одеській області зареєстровано 72 господарства різної форми власності, де утримують та розводять 14 651 голову ВРХ, а саме: Березівський район – 3336 голів,

Білгород–Дністровський район – 3224 голів, Болградський район – 803 голови, Ізмаїльський район – 431 голова, Одеський район – 2746 голів, Подільський район – 3775 голів, Роздільнянський район – 336 голів

Крім того, з початку 2024 року у фізичних осіб ідентифіковано 6943 голови ВРХ [68].

В Одеському регіоні діє Регіональна Програма розвитку агропромислового комплексу Одеської області на 2019-2025 роки «Аграрна Одещина», основною метою Програми є створення сприятливих умов для ефективного функціонування високопродуктивного аграрного комплексу, розвитку ринкової інфраструктури, кооперації середнього та малого бізнесу, забезпечення зростання виробництва конкурентоспроможної продукції сільського господарства [69].

Рис. 3.2. Розподіл коштів за програмою «Аграрна Одещина»

Джерело: складено автором на основі [69]

Основний фокус бюджету йде на напрям зрошення. Програмою передбачено можливість часткової компенсації витрат на придбання нових

дощувальних машин, здешевлення електроенергії, що використовується для подачі води на зрошення [69].

За програмою також передбачаються такі види компенсацій:

1. компенсація вартості с/г техніки (розмір фінансування уточнюється);
2. підтримка с/г товаровиробнів, які використовують меліоровані землі (200 млн грн);
3. підтримка ФГ – 3,5 млн грн (Український державний фонд підтримки ФГ);
4. підтримка ФГ та інших виробників с/г продукції (розмір фінансування уточнюється);
5. надання пільгових кредитів за програмою «5-7-9» (розмір фінансування залежить від кількості поданих заяв);
6. програма підтримки дрібних, малих та середніх фермерів, які обробляють землю до 500 га [69].

Виконання програми розвитку аграрного сектору Одеської області поділяється на три етапи.

На першому етапі, який тривав з 2019 по 2021 роки, передбачається забезпечити ефективне функціонування аграрної галузі, розвивати ринкову інфраструктуру, покращити ресурсне забезпечення сільськогосподарського виробництва, підвищити врожайність та стабілізувати рівень поголів'я худоби та птиці.

Другий етап, 2022-2023 роки, передбачає збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, поліпшення умов праці та рівня життя сільського населення, а також активізація впровадження сучасних прогресивних технологій, досягнень науки та передового досвіду. Також на цьому етапі вживались заходи щодо раціонального використання зрошуваних земель і розвитку сільськогосподарської обслуговуючої та виробничої кооперації.

Третій етап, який триватиме з 2024 по 2025 роки, буде зосереджений на завершенні відновлення та реконструкції державних меліоративних систем на площі майже 200 тис. га сільськогосподарських угідь. Це забезпечить

гарантоване отримання високих урожаїв зернових, овочевих, баштанних та кормових культур. Прогнозується зростання валового виробництва зернових на 10%, овочевих і баштанних культур на 15%, фруктів, ягід і винограду на 5-7%. Крім того, буде повністю забезпечена потреба тваринництва в грубих і соковитих кормах. Також планується збільшення площі сільськогосподарських угідь під органічним землеробством на 8%, що дозволить забезпечити потреби регіону в екологічно чистих продуктах та вивести екопродукцію на світові ринки.

Проведений аналіз ситуації в агросекторі в період до повномасштабного вторгнення і в поточний період дозволив зробити наступні висновки щодо ситуації в області:

- Аграрний сектор як основна складова первинного сектору залишається привабливим для внутрішніх та зовнішніх інвесторів навіть у воєнний період: капітальні інвестиції в цю сферу знизились лише на 5% після початку повномасштабного вторгнення. Для створення додаткових умов розвитку первинного сектору, слід зосередити увагу на розвитку меліорації, зокрема зрошувальних систем, а також розвитку власної переробної промисловості (у вторинному секторі);

- у структурі сільського господарства Одещини превалює рослинництво (88,2%), яке демонструє тенденцію до зростання. В рослинництві переважає вирощування зернових (66%), яке стикається з певними ускладненнями в умовах війни через проблеми з подальшим збутом. Окремо слід виділити виноградарство, частка регіону в якому найвища (60% від усіх площ виноградників по Україні);

- вівчарство – традиційна галузь сільського господарства Одеської області. Одещина за поголів'ям овець та кіз посідає перше місце серед регіонів країни з часткою 32,7% у 2021 році;

- приморське положення сприяє розвитку рибного промислу: розвиток аквакультури та вирощування осетрів. Проте російське вторгнення заблокувало

промислове рибальство в Азовському та Чорному морях, що призвело до значних збитків в галузі;

- добувна промисловість не має наразі суттєвого впливу на загальний стан первинного сектору Одеської області, оскільки територія області характеризується обмеженими мінеральними ресурсами – в основному вони представлені будівельною сировиною місцевого значення. При цьому Одеська область має потенціал для розвитку родовищ нафти та газу.

Простежується тенденція до невеликого зростання обсягів виробництва продукції харчової та переробної промисловості, проте до закінчення війни про позитивні тенденції говорити зарано.

3.3. Вдосконалення діяльності агропромислового комплексу Одеського регіону

Ефективний розвиток аграрного сектору є ключем до забезпечення продовольчої безпеки регіону, а також до підвищення рівня життя як у селах, так і в містах області. Однак суттєві покращення у роботі аграрної галузі можливі лише після завершення війни. Хоча держава та міжнародні партнери вже доклали значних зусиль для підтримки агропромислового сектору України, через неможливість точно передбачити перебіг війни необхідно впроваджувати додаткові заходи для стабілізації та забезпечення функціонування АПК у майбутньому. Серед них:

- Проведення детального аналізу збитків та втрат агропромислового комплексу, а також його потреб, що включатиме дані про інфраструктурні руйнування, пошкодження, втрати виробництва та площі замінованих територій.

- Заходи щодо відновлення інфраструктури, реалізація комплексу заходів, спрямованих на відновлення пошкоджених об'єктів, виробництва сільськогосподарських культур, реконструкцію інфраструктури, а також підтримку сільських громад і фермерів, які зазнали втрат через бойові дії.

- Проведення програми розмінування територій із залученням міжнародних партнерів і вітчизняних фахівців для швидкого очищення земель від мін і вибухонебезпечних предметів.

- Розробка програм захисту об'єктів АПК для створення системи безпеки інфраструктури.

- Оптимізація логістики. Покращення транспортних шляхів і системи постачання сільськогосподарської продукції на внутрішні ринки навіть у кризових умовах.

- Посилення співробітництва з міжнародними партнерами та міжнародними організаціями для розширення грантових програм, отримання фінансової та технічної допомоги.

- Впровадження інновацій, використання сучасних технологій, таких як системи автоматизації процесів, автоматизовані системи поливу та внесення добрив, що дозволить підвищити ефективність виробництва.

Для успішного відновлення агропромислового комплексу необхідно також:

- Забезпечити державну підтримку агропідприємств та запровадити механізми захисту вітчизняних товаровиробників.

- Завершити реформування ринку землі для формування високоефективного агропромислового комплексу.

- Провести реформи у сфері податків, кредитування та страхування, спрямовані на зміцнення ресурсної бази АПК.

- Активно впроваджувати інноваційні технології у виробництво.

Для гарантування продовольчої безпеки необхідно:

- Завершити земельну реформу та визнати аграрну галузь пріоритетною.

- Залучати інвестиції у продовольчу сферу та забезпечувати її кредитну підтримку.

- Розвивати приватну власність, інтеграцію та кооперацію, що відкриє нові можливості для виробництва.

- Запровадити міжнародні стандарти якості й сертифікації продукції для виходу на світові ринки та повернення статусу провідного експортера.

- Підвищити рівень заробітної плати та соціального забезпечення для збільшення доступності продовольства.

- Сприяти виробництву екологічно чистих продуктів харчування.

Ці заходи сприятимуть відновленню аграрної галузі та підвищенню її конкурентоспроможності у нових реаліях.

Експерти зазначають, що відновлення економіки України, зокрема аграрного сектору, має відбуватися на основі принципів сталого розвитку та зеленого переходу. Це вимагає запровадження нових екологічних технологій та рішень, які будуть більш сталими і дозволять значно зменшити шкідливий вплив на довкілля. Такий підхід не лише сприятиме відновленню виробництва, а й зробить його ефективнішим, а продукцію – конкурентоспроможною.

Для агропромислового комплексу обрання інтенсивного шляху розвитку є необхідним, тому так звана зелена модернізація стає важливим кроком для України. В умовах гострих проблем в енергетичному секторі одними з першочергових заходів є термінове відновлення енергетичної системи та передбачення можливостей резервної генерації. Для цього планується залучення допомоги міжнародних донорів та держави, зокрема для живлення критичної інфраструктури, що включає роботу станцій теплопостачання, водоканалів, насосних систем і очисних споруд водогонів. Для цього необхідні газові турбіни, мобільні дизельні генератори потужністю 3-5 МВт та газові/дизельні когенераційні установки для котелень.

Додатково, необхідно розвивати децентралізовану енергетику та впроваджувати альтернативні джерела енергії, такі як біомаса, біогаз та сонячна енергія. Для цього необхідно спростити екологічні вимоги, а під час війни скасувати податки на викиди CO₂ для котелень та ТЕЦ/ТЕС, що працюють на біомасі і біогазі.

Ще одним важливим кроком є відновлення високовольтних і розподільчих електричних мереж. Для цього необхідні автотрансформатори та регулюючі

трансформатори, а також перетворювачі струму. Проте, важливо також впроваджувати більш ощадливі технології в агропромисловому секторі та перейти до сталого сільського господарства, що є надзвичайно важливим для регіону, зокрема Одеської області, яка сильно постраждала внаслідок бойових дій. Відновлення агропромислового комплексу повинно включати інфраструктуру, логістику, ресурси та виробництво на сучасному рівні, щоб зберегти природні ресурси для наступних поколінь.

Важливими завданнями є підвищення родючості ґрунтів, зменшення викидів в атмосферу, зменшення використання добрив і застосування інноваційних засобів захисту рослин. Запропоновані заходи допоможуть відновити агросектор регіону після війни, враховуючи нові виклики. Впровадження інновацій, фінансово-економічної підтримки, зелених технологій та нових рішень у сфері енергетичного забезпечення дозволить досягти високого рівня продовольчої безпеки, ефективності та конкурентоспроможності агропромислового комплексу.

Висновки до 3 розділу

1. Війна в Україні призвела до економічного спаду, інфляції, зростання безробіття, міграції та інших соціальних проблем. Відбудова економіки потребує не лише зовнішньої підтримки, але й акценту на внутрішніх ресурсах, незалежних від зовнішнього політичного впливу. Ключовою галуззю лишається аграрний сектор, який має реалізувати інноваційні, ресурсощадні технології для зміцнення конкурентоспроможності.

На основі проведеного PEST-аналізу зроблено висновки, що у сучасних умовах найбільший вплив мають політичні фактори, які складають 40% від загального впливу. Це пов'язано з військовими діями, які суттєво обмежують можливість ведення сільськогосподарської діяльності. На другому місці за значимістю – економічні фактори, такі як брак фінансування, висока інфляція та економічна нестабільність. Вони створюють серйозні перешкоди для

функціонування аграрного сектору. Третю позицію за впливом займають соціальні фактори. Трудові ресурси є ключовими для сільського господарства, але через міграційні та мобілізаційні процеси в суспільстві спостерігаються негативні тенденції, що впливають на галузь. Найменший вплив наразі мають науково-технічні фактори. Через військові дії значні інвестиції в технології, оновлення та модернізацію основних засобів у сільському господарстві поки що не очікуються.

За результатами досліджень розроблено пропозиції щодо післявоєнного розвитку аграрного сектору України, виходячи із сучасних викликів та можливостей, такі як реформа ринку землі, розширення ролі фермерів і кооперативів, розвиток великих агропромислових об'єднань, підтримка машинобудування, подолання монополізму, проведення інфраструктурного розвитку та ін.

2. Важливу роль в економіці Одеської області відіграє сільське господарство, зокрема вирощування зернових, технічних культур, овочів та винограду, а також розведення худоби та виробництво молока, м'яса і яєць. Земельний фонд охоплює 3,3 млн га, з яких 2,6 млн га – сільгоспугіддя.

Упродовж останніх років вдалося наростити обсяги виробництва зернових, соняшника, винограду. З початку війни виробництво культур зазнало великого падіння – виробництво зерна впало на 40,02% порівняно з 2021 роком, соняшнику вироблено на 40,88% менше порівняно з 2021 роком. В той же час виробництво овочів зросло на 15,08%, а плодів та ягід на 1,97%. Попри зниження виробництва після 2022 року, область залишається лідером у виробництві окремих культур, таких як рис, нут і сочевиця. Водночас відзначається зменшення поголів'я худоби через здорожчання кормів, міграцію населення та війну.

Програма підтримки «Аграрна Одещина» (2019-2025 рр.) передбачає компенсації для аграріїв, підтримку фермерських господарств, розвиток зрошувальних систем та програму пільгового кредитування.

Війна вплинула на агросектор регіону, але інвестиційна привабливість зберігається. Рослинництво займає 88,2% у структурі сільського господарства, а вівчарство і виноградарство – провідні галузі. Хоча виробництво у харчовій та переробній галузях зростає, ситуація може покращитись лише після закінчення війни.

3. Ефективний розвиток аграрного сектору є основою продовольчої безпеки регіону і підвищення рівня життя сільського населення. Проте реальні зміни можливі лише після завершення війни. Хоча держава та міжнародні партнери вже зробили багато для підтримки агропромислового комплексу (АПК), через непередбачуваність війни, для стабілізації та подальшого функціонування сектора необхідно вжити кілька ключових заходів, такі як проведення оцінки збитків, створення програми розмінування, організацію безпеки інфраструктури та ін. Для подальшого післявоєнного відновлення необхідно також запровадити ряд практичних заходів – державну підтримку агропромислових суб'єктів, захист вітчизняних виробників, реформу земельної політики, залучення інвестицій, кредитна допомога, залучення країн-партнерів.

АПК потребує інтенсивної модернізації, покращення роботи енергетичної системи та впровадження альтернативних джерел енергії, як-от біогаз, біомаса та сонячна енергія. Важливо також відновити енергетичну інфраструктуру для забезпечення роботи критичних об'єктів.

Завдяки інноваціям, фінансовій підтримці, екологічним та енергетичним рішенням, відновлення агропромислового комплексу стане основою для досягнення продовольчої безпеки та економічної стабільності в Україні.

ВИСНОВКИ

Отже, в кваліфікаційній роботі було розглянуто тему «Забезпечення ефективного функціонування агропромислового комплексу України (на прикладі Одеського регіону)» та зроблено наступні висновки:

1. Агропромисловий комплекс України має високий потенціал і є важливою частиною національної економіки, здатною не тільки забезпечувати країну продовольством, але й формувати стабільну позицію на світових ринках. Завдяки розвиненому експорту агропродукції Україна є вагомим гравцем у забезпеченні продовольчої безпеки. Проте, війна негативно вплинула на галузь, зокрема через втрату частини обробних земель, що призвело до зниження показників зростання та частки агросектору у ВВП.

АПК України – це інтегрована система, що охоплює сільське господарство, виробництво засобів для аграрного сектору, а також галузі, які займаються транспортуванням, зберіганням і переробкою сировини. Головною умовою його розвитку є інтеграція промисловості й сільського господарства. Зокрема, вертикальна інтеграція сприяє оптимізації процесів виробництва, переробки та збуту продукції, тоді як горизонтальна інтеграція полегшує кооперацію між підприємствами, що займаються виробництвом однорідної продукції. У розвинутих країнах ця інтеграція підвищує ефективність завдяки спеціалізації та науково-технічному прогресу, а великі фірми агробізнесу координують економічні зв'язки й підвищують якість продукції.

Для України, з її значним сільськогосподарським потенціалом, розбудова агропромислової інтеграції є особливо важливою, щоб зберегти місце на внутрішньому ринку і забезпечити вихід на нові ринки.

2. Державне регулювання економіки необхідне через неспроможність ринку самотійно вирішувати проблеми. Воно спрямоване на створення умов для сталого економічного розвитку України, досягнення соціальної стабільності та підвищення глобальної конкурентоспроможності.

Основні функції державного регулювання:

- цільова – визначення напрямів розвитку економіки;
- стимулююча – вплив на економічні процеси;
- нормативна – встановлення правил для економічних суб'єктів;
- коригуюча – розподіл ресурсів для усунення негативних ефектів;
- соціальна – забезпечення соціального захисту та створення суспільних благ;
- контролююча – контроль за дотриманням стандартів.

Аграрній галузі притаманні особливості, що позначаються на формуванні системи її державного регулювання. Галузь є життєзабезпечувальною, адже від стану та перспектив її розвитку залежить забезпечення життєдіяльності населення країни.

До основних заходів державного регулювання агросектору відносяться контроль за експортом та імпортом, податкові та кредитні пільги.

Світовий досвід показує, що для сталого розвитку аграрного сектору необхідна державна підтримка, яка реалізується через податкову, грошово-кредитну, бюджетну, цінову політику, планування, дотації, державне замовлення, ліцензування, та зовнішньоекономічну політику.

3. Спостерігається міжнародна тенденція до відмови від прямих субсидій. Наприклад, США й Австралія використовують страхові виплати як основний метод підтримки, Канада зосереджена на здешевленні кредитів, а в Нідерландах держава фінансує наукові дослідження та інновації.

Зокрема, аграрна політика ЄС базується на принципах спільних цілей, спільного фінансування та відповідальності. Зміна підходів відбувалася поетапно. На початку політика була спрямована на забезпечення населення продуктами харчування, пізніше – на регулювання обсягів виробництва для подолання надлишків. Реформа Мак-Шеррі в 1992 році запровадила прямі виплати та посилила екологічну складову. У 2000-х роках реалізовувалася політика розвитку сільських територій, що включала інноваційний підхід, зокрема енергетичну ефективність. У 2014-2020 рр. діяла стратегія «Європа

2020», яка орієнтувалась на конкурентоспроможний розвиток та збалансоване зростання економіки сільських регіонів.

Польща активно застосовує прямі платежі, а Угорщина, яка відома своїм ресурсним забезпеченням, з 90-х років впроваджує сучасні технології в аграрне виробництво.

Нідерланди фінансують інноваційні проекти та дослідження, спрямовані на екологічність і відновлювану енергетику, підтримують фермерів, які відмовляються від хімікатів, і прагнуть досягти використання біомаси як палива. США надають підтримку фермерам через страхування врожаю та доходу, а в Канаді широко застосовується регіональний підхід до страхування та кредитування аграрного сектору.

4. Основою національної економіки є матеріальне виробництво, яке створює засоби для життя та розвитку суспільства, зокрема засоби виробництва та предмети споживання. До матеріального виробництва входять такі галузі, як промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт, торгівля та зв'язок.

Сільське господарство займає 7,58% у структурі валового внутрішнього продукту України, посідаючи четверте місце серед галузей економіки. Галузь, що включає сільське, лісове та рибне господарства, сильно залежить від кон'юнктури світового ринку сировини та продовольства. Після досягнення пікового значення у 10,89% у 2021 році, частка цього ВЕД знизилася до 7,58% у 2023 році, що вказує на вплив воєнних дій на агросектор України.

5. Повномасштабна війна Російської Федерації проти України завдала значних втрат аграрному сектору країни, що негативно відобразилося на всій економіці. За 9 місяців 2022 року втрати сільського господарства оцінювалися у 6,6 млрд доларів США, що становило 23% від загальної вартості активів галузі. До лютого 2023 року сукупні збитки у галузі досягли 40,2 млрд дол., з яких 8,7 млрд становили прямі втрати. Світовий банк оцінює загальні збитки від війни приблизно у 290 млрд доларів. Агровиробники зазнали втрат через скорочення обсягів виробництва, проблеми з логістикою, падіння цін на внутрішньому

ринку та подорожчання ресурсів. Попри це, аграрний сектор є ключовим для української економіки. У 2022 році експорт зернових культур досяг майже 24 млн тонн, хоча це на 10 млн тонн менше, ніж у попередньому сезоні.

Блокада українських портів змусила виробників орієнтуватися на внутрішній ринок або використовувати альтернативні шляхи експорту, що призвело до збільшення витрат на транспортування та обмеження експорту. Однак, запуск «зернового коридору» та переорієнтація на олійні культури дещо стабілізували ситуацію.

Через бойові дії сільськогосподарські землі постраждали від прямого пошкодження та замінування. Через зменшення посівних площ у 2024 році спостерігається падіння виробництва основних культур порівняно з 2021 роком. Зокрема, площі під зерновими скоротилися на 30,3%, а пшениці – на 30,94%.

Виробництво технічних культур залишається стабільним, тоді як скорочення посівних площ впливає на експортні культури, що мають важливе значення для світової продовольчої безпеки. Виробники з Одеської, Полтавської та Чернігівської областей є лідерами у валовому зборі зернових, тоді як за урожайністю виділяються Хмельницька, Чернігівська та Буковинська області. Водночас, зростання власного виробництва м'яса дозволило Україні скоротити імпорту, хоча рівень споживання окремих видів м'яса, таких як свинина, дещо знизився.

6. Проведений аналіз свідчить, що за 2023 рік частка АПК у ВВП України знизилася на 3,4% порівняно з 2021 роком, що пов'язано з руйнуванням аграрної інфраструктури. Водночас, навіть під час війни аграрний сектор залишається важливим джерелом валютних надходжень в Україну. У 2023 році частка аграрного експорту зросла до 63,5% загального експорту, що на 19,5% більше, ніж у 2021 році. Це підкреслює стратегічне значення аграрного сектору для накопичення валютних коштів.

З початком війни спостерігається різке зростання цін на овочі, худобу та яйця, тоді як ціни на молоко залишилися майже незмінними, а картопля та насіння олійних культур навіть подешевшали. Причинами цього є

переорієнтація виробників, а також менший вплив бойових дій на ці культури. Незважаючи на воєнні умови, урожайність залишається стабільною, а кукурудза стала головною зерновою культурою з найбільшими обсягами реалізації.

Загалом у галузі зростають ціни, що викликано подорожчанням логістики та іншими факторами. Зокрема, середня ціна на овочі значно підвищилася через військові дії та кліматичні умови. Порівняно з довоєнним періодом, середня ціна великої рогатої худоби зросла на 34% через скорочення поголів'я.

Тваринництво також постраждало: виробництво вовни знизилося на 18%, а яєць – на 16%. Незважаючи на втрати у вигляді знищення посівних площ та господарств, аграрний сектор продовжує адаптуватися до нових умов. За багатьма показниками 2023 і 2024 роки є більш оптимістичними порівняно з 2022 роком, що вселяє надію на подальше відновлення.

7. Війна в Україні призвела до економічного спаду, інфляції, зростання безробіття, міграції та інших соціальних проблем. Відбудова економіки потребує не лише зовнішньої підтримки, але й акценту на внутрішніх ресурсах, незалежних від зовнішнього політичного впливу. Ключовою галуззю лишається аграрний сектор, який має реалізувати інноваційні, ресурсощадні технології для зміцнення конкурентоспроможності.

На основі проведеного PEST-аналізу зроблено висновки, що у сучасних умовах найбільший вплив мають політичні фактори, які складають 40% від загального впливу. Це пов'язано з військовими діями, які суттєво обмежують можливість ведення сільськогосподарської діяльності. На другому місці за значимістю – економічні фактори, такі як брак фінансування, висока інфляція та економічна нестабільність. Вони створюють серйозні перешкоди для функціонування аграрного сектору. Третю позицію за впливом займають соціальні фактори. Трудові ресурси є ключовими для сільського господарства, але через міграційні та мобілізаційні процеси в суспільстві спостерігаються негативні тенденції, що впливають на галузь. Найменший вплив наразі мають науково-технічні фактори. Через військові дії значні інвестиції в технології,

оновлення та модернізацію основних засобів у сільському господарстві поки що не очікуються.

За результатами досліджень розроблено пропозиції щодо післявоєнного розвитку аграрного сектору України, виходячи із сучасних викликів та можливостей, такі як реформа ринку землі, розширення ролі фермерів і кооперативів, розвиток великих агропромислових об'єднань, підтримка машинобудування, подолання монополізму, проведення інфраструктурного розвитку та ін.

8. Важливу роль в економіці Одеської області відіграє сільське господарство, зокрема вирощування зернових, технічних культур, овочів та винограду, а також розведення худоби та виробництво молока, м'яса і яєць. Земельний фонд охоплює 3,3 млн га, з яких 2,6 млн га – сільгоспугіддя.

Упродовж останніх років вдалося наростити обсяги виробництва зернових, соняшника, винограду. З початку війни виробництво культур зазнало великого падіння – виробництво зерна впало на 40,02% порівняно з 2021 роком, соняшнику вироблено на 40,88% менше порівняно з 2021 роком. В той же час виробництво овочів зросло на 15,08%, а плодів та ягід на 1,97%. Попри зниження виробництва після 2022 року, область залишається лідером у виробництві окремих культур, таких як рис, нут і сочевиця. Водночас відзначається зменшення поголів'я худоби через здорожчання кормів, міграцію населення та війну.

Програма підтримки «Аграрна Одещина» (2019-2025 рр.) передбачає компенсації для аграріїв, підтримку фермерських господарств, розвиток зрошувальних систем та програму пільгового кредитування.

Війна вплинула на агросектор регіону, але інвестиційна привабливість зберігається. Рослинництво займає 88,2% у структурі сільського господарства, а вівчарство і виноградарство – провідні галузі. Хоча виробництво у харчовій та переробній галузях зростає, ситуація може покращитись лише після закінчення війни.

9. Ефективний розвиток аграрного сектору є основою продовольчої безпеки регіону і підвищення рівня життя сільського населення. Проте реальні зміни можливі лише після завершення війни. Хоча держава та міжнародні партнери вже зробили багато для підтримки агропромислового комплексу (АПК), через непередбачуваність війни, для стабілізації та подальшого функціонування сектора необхідно вжити кілька ключових заходів, такі як проведення оцінки збитків, створення програми розмінування, організацію безпеки інфраструктури та ін. Для подальшого післявоєнного відновлення необхідно також запровадити ряд практичних заходів – державну підтримку агропромислових суб'єктів, захист вітчизняних виробників, реформу земельної політики, залучення інвестицій, кредитна допомога, залучення країн-партнерів.

АПК потребує інтенсивної модернізації, покращення роботи енергетичної системи та впровадження альтернативних джерел енергії, як-от біогаз, біомаса та сонячна енергія. Важливо також відновити енергетичну інфраструктуру для забезпечення роботи критичних об'єктів.

Завдяки інноваціям, фінансовій підтримці, екологічним та енергетичним рішенням, відновлення агропромислового комплексу стане основою для досягнення продовольчої безпеки та економічної стабільності в Україні.

Список використаних джерел

1. Повоєнне відновлення України: відбудова заради кращого майбутнього. Київ. 2022. 40 с. : веб-сайт. URL: <https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/post-war-reconstruction-UA3001.pdf> (дата звернення: 02.10.2024)
2. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. Київ: КНЕУ, 2015. 783 с.
3. Дусановський С. Л., Білан Є. М. Економічні основи розвитку АПК в ринкових умовах: Монографія. Тернопіль, 2003. 183 с.
4. Економічний словник-довідник / За ред. С.В. Мочерного. Київ. 1995. 368 с.
5. Саблук П. Т. Стан та перспективи розвитку агропромислового комплексу України. *Економіка України*. №12. 2008. С.4-8.
6. Гороховець Ю. А. Теоретичні основи структурування АПК регіону. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка»: збірник наукових праць / Ред. кол.: І.Д. Пасічник, О.І. Дем'янчук. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». Острог. 2014. №. 27. С. 69-72.
7. Томілін О. О. Формування та розвиток міжгалузевих відносин в агропромисловому комплексі. *Вісник Запорізького національного університету*. Запоріжжя. 2012. №3 (15). С. 148-153
8. Розміщення продуктивних сил України: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / Дорогунцов С. І., Пітюренко Ю. І., Олійник Я. Б. та ін. Київ : КНЕУ. 2000. 364 с.
9. Крутько М. А., Рижик І. О., Макода С. Л. Сутність та особливості агропромислової інтеграції. *Вісник ХНТУСГ: Економічні науки*. Харків. 2016. № 172. С. 126.
10. Качан Є. П. Регіональна економіка: підручник. Київ. 2011. 670 с.

11. Атамас О. П. Сутність та класифікація виробничої інфраструктури АПК: *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2011. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/> (дата звернення: 04.10.2024)
12. Жавнерчик О. В. Державне регулювання економіки : конспект лекцій. Одеський державний екологічний університет. Одеса. 2019. 113 с.
13. Європейський інформаційно-дослідницький центр. Європейський досвід законодавчого регулювання державної підтримки та розвитку сільських населених пунктів : веб-сайт. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28937.pdf> (дата звернення: 04.10.2024)
14. Стегней М. І. Сучасні напрями забезпечення сталого розвитку сільських територій: європейський досвід і українські реалії. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 3. С. 125 - 132.
15. Музиченко А. С., Голуб Т. І. Сучасний стан державної підтримки розвитку аграрного сектору України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород : Ужгородський національний університет. 2016. №. 6. Ч. 2. С. 112-116.
16. Державні програми підтримки аграрного сектору : проект «Реформа у галузі сільського господарства, вдосконалення нормативно-правової бази». Київ : USAID. 2007. 44 с.
17. Несененко П. П. Методичні підходи до оцінки ефективності державного регулювання аграрного сектору. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 4 (308). Хмельницький. С. 289-296
18. Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації : розпорядження від 23 липня 2024 р. № 684-р. Дата оновлення 23.07.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 04.10.2024).
19. Зеленська О. О. Система продовольчої безпеки: сутність та ієрархічні рівні. *Вісник ЖДТУ*. 2012. № 1 (59). С. 108-112.

20. Конєва І. І. Державна фінансова підтримка підприємств АПК: стан та стратегія розвитку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. №. 14. С. 802-807.

21. Латинін М. А., Харченко Т. О. Результативність функціонування фінансово-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку аграрного сектору економіки України. *Науковий вісник: Державне управління*. 2021. №. 3(9). С. 68-86. URL: [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-3\(9\)-68-86](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-3(9)-68-86) (дата звернення: 07.10.2024)

22. Варченко О. М. Зарубіжний досвід державної підтримки сільськогосподарського виробництва та напрями його використання у вітчизняній практиці. *Економіка та управління АПК : збірник наукових праць*. 2011. № 5(85). С. 11-16.

23. Шульга О. А. Розвиток аграрних відносин та їх регулювання у розвинених країнах світу в умовах постіндустріальної трансформації економічних систем. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Економіка і менеджмент. 2017. №. 24 (1). С. 63-70.

24. Світові моделі підтримки сільського господарства. Укрінформ : веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-silskogo-gospodarstva.html> (дата звернення 10.10.2024 р.)

25. Кіндзерський В. В. Державне регулювання аграрного сектору економіки: імплементація зарубіжного досвіду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2015. № 5. С. 24-30.

26. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова КМУ №179 від 03.03.2021 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> (дата звернення 11.10.2024 р.)

27. Домбровська С. М., Науменко А. О. Парадигма державного регулювання аграрного сектору в контексті світового досвіду. *Теорія та*

практика державного управління та місцевого самоврядування. Херсон : Херсонський національний технічний університет 2019. №. 1 URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2019_1/16.pdf (дата звернення: 11.10.2024)

28. Варшавська Н. Г. Спільна аграрна політика ЄС: генезис, основні цільові орієнтири для України. *Економіка і організація управління*. 2016. №. 2 (22). С. 215-222.

29. Еволюція Спільної Аграрної Політики ЄС: наслідки для України. Інститут Економічних досліджень та Політичних консультацій. Німецька консультативна група при Уряді України : веб-сайт. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2005/U2_ukr.pdf (дата звернення 11.10.2024 р.)

30. The history of the CAP : веб-сайт. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/index_en (дата звернення 12.10.2024 р.)

31. Overview of CAP Reform 2014-2020 : веб-сайт. URL: http://ec.europa.eu/agriculture/policy-perspectives/policy-briefs/05_en.pdf (дата звернення 12.10.2024 р.)

32. Юрій Кернасюк. Підтримка агробізнесу в Польщі. GrowHow.in.ua - онлайн-журнал про вирощування, управління та агробізнес : веб-сайт. URL: <https://www.growhow.in.ua/pidtrymka-ahrobiznesu-v-polshchi/> (дата звернення 12.10.2024 р.)

33. Юрій Кернасюк. Самодостатнє сільське господарство Угорщини. GrowHow.in.ua - онлайн-журнал про вирощування, управління та агробізнес : веб-сайт. URL: <https://www.growhow.in.ua/samodostatnie-silске-hospodarstvo-uhorshchyny/> (дата звернення 12.10.2024 р.)

34. Jackson R. W., Rogerson P., Plane D., Huallachain O. B., A Causative Matrix Approach to Interpreting Structural Change. *Economic Systems Research*. 1990. №2(3). P. 259-269.

35. Jensen R. C., Dewhurst H. J., West G. R., Hewings D. On the Concept of Fundamental Economic Structure Regional Input-Output Modeling. *New Development and Interpretations*. Sydney, Avebury. 1991. P. 228-249
36. Thakur S. Fundamental Economic Structure and Structural Change in Regional Economies: A Methodological Approach. *Région et Développement*. 2011. №33. P. 9-38
39. Башнянин Г. І., Копич І. М., Шевчик Б. М. Економічні системи: проблеми структуризації і типологізації. Львів: Коопосвіта, 1999. 220 с.
40. Клімова О. І. Структура економічної системи: термінологічний аналіз. *Молодий вчений*. №2 (17). 2015. С. 1112-1115.
41. Скірка Н. Я. Галузева структура національної економіки і напрями її оптимізації. *Ефективна економіка*. №9. 2013. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2311> (дата звернення: 17.10.2024)
42. Носова О. В. Національна економіка : навч. посіб. Київ. Центр учбової літератури, 2013. 512 с.
43. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 31.10.2024)
44. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/> (дата звернення: 01.11.2024)
45. Онищенко В. П. Українська економіка під час військової агресії рф та у період післявоєнного відновлення. *Екон Укр.*, № (1). 2023. С 3-19.
46. Сарай Н. І. Стратегія управління економічною стійкістю торговельного підприємства. *Економіка та суспільство*. №44. 2022. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1779/1715>
47. Шувар І. А., Шувар Б. І., Корпіта Г. М., Lipińska H., Teresa Wyłupek, Waldemar Martyn, Andrzej Samborski. Проблеми рільництва в Україні у контексті глобальних змін клімату та воєнного стану. *Інноваційні технології в рослинництві*: матеріали V Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (25 травня 2022 р., м. Кам'янець-Подільський). Кам'янець-Подільський: ЗВО «Подільський державний університет». С.182-187.

48. Glauben T., Svanidze M., Götz L. J., Prehn, S. Jaghdani, T. J. Djuric, I., Kuhn, L. The war in Ukraine exposes supply tensions on global agricultural markets: Openness to global trade is needed to cope with the crisis. IAMO Policy Brief, No. 44e. 2022. Pp. 1-9.

49. Jiang G. H., Ameer K., Kim H. Y., Lee E. J., Ramachandrainah K., Hong G. P. Strategies for Sustainable Substitution of Livestock Meat. Foods, 9, 1227. 2022. URL: <https://www.mdpi.com/2304-8158/10/7/1520>

50. Негрей М. В., Трофімцева О.В. Аналіз функціонування аграрного сектору України за умов війни. *Таврійський науковий вісник*, №102. 2022. URL: <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/359/339> (дата звернення: 01.11.2024)

51. Русан В., Жураковська Л. Аграрний сектор України у 2023 році: складові стійкості, проблеми та перспективні завдання. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahraryy-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta> (дата звернення: 01.11.2024)

52. Дрібні фермери можуть отримати гранти на доробку зерна. Agroportal. 2022 : веб-сайт. URL: <https://agroportal.ua/news/finansy/dribni-fermeri-mozhut-otrimati-granti-na-dorobku-zerna> (дата звернення 01.11.2024)

53. Серединська В. М., Загородна О. М., Федорович Р. В. Економічний аналіз : навчальний посібник. Тернопіль. 2010. 624 с.

54. Зовнішня торгівля товарами (відповідно до КПБ6). Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Trade_y.pdf (дата звернення 01.11.2024)

55. Данилишин Б. Поствоєнна економіка переможця. Дзеркало тижня : веб-сайт. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/postvojenna-ekonomika-peremozhtsja.html> (дата звернення 03.11.2024)

56. Кирилов Ю. Є. Концептуальні засади конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації. Херсон: ОЛДПЛЮС, 2015. 420 с.

57. Родак Н. Як відбудовували агросектор після війни Німеччина, Італія та Велика Британія. Агро-медіа холдинг Latifundist : веб-сайт. URL: <https://latifundist.com/spetsproekt/980-vidbuduyemo-yak-vidbudovuvali-agrosector-pislya-vijni-nimechchina-italiya-ta-velika-britaniya> (дата звернення 03.11.2024)

58. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Київська школа економіки : веб-сайт URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalni-zbitki-vid-viyni-v-silskomu-gospodarstvi-ukrayini-syagnuli-4-3-mlrd-dol-ssha-kse-agrotsentr/?>. (дата звернення: 03.11.2024)

59. Тарасовський Ю. У Лугано ухвалили підсумкову декларацію Конференції щодо відновлення України. Forbes Ukraine : веб-сайт. URL: <https://forbes.ua/news/u-lugano-ukhvalili-pidsumkovu-deklaratsiyu-konferentsii-shchodo-vidnovlennya-ukraini-proekt-planu-viznali-ramkovim-dokumentom-05072022-6988> (дата звернення 03.11.2024)

60. План відновлення України: освіта та наука, як фундамент розвитку людського потенціалу : веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/plan-vidnovlennia-ukrainy-osvita-ta-nauka-iak-fundament-rozvytku-liudskoho-potentsialu>. (дата звернення 03.11.2024)

61. Богдан Т. План відновлення України: сильні та слабкі сторони. LB.ua : веб-сайт. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/526637_plan_vidnovlennya_ukraini_silni.html (дата звернення 03.11.2024)

62. Хмарська І. А., Кучерява К. Я., Клімова І. О. Особливості післявоєнного відновлення економіки України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1621>

63. Негрей М. В., Тараненко А. А., Костенко І. С. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. *Економіка та суспільство*.

2022.

№40.

URL:

<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1474>

64. Громов О. Сільське господарство під час війни: зміна пріоритетів. Газета Кабінету Міністрів України «Урядовий кур'єр». 2022. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/silске-gospodarstvo-pid-chas-vijni-zmina-prioritet/> (дата звернення: 04.11.2024)

65. Огляд державної підтримки в АПК України. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Київська школа економіки: веб-сайт. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/10/State-support-review-20211009.pdf> (дата звернення: 04.11.2024).

66. Про внесення змін до рішення обласної ради від 21 грудня 2018 року № 837-VII «Про затвердження регіональної Програми розвитку агропромислового комплексу Одеської області на 2019-2023 роки «Аграрна Одещина» : розпорядження. Одеська обласна військова адміністрація. URL: https://oda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2024/02/dodatok_%E2%84%963_program_a_agrarna_odeshhyna.pdf (дата звернення 05.11.2024)

67. Дерменжі І. Рослинництво Одещини займає провідні позиції в Україні. Бессарабія інформ : веб-сайт. URL: <https://bessarabiainform.com/2024/07/roslynnystvo-odeschyny-zaymae-providni-pozysii-v-ukraini/> (дата звернення 05.11.2024)

68. Тваринництво Одещини в умовах війни. Департамент аграрної політики, продовольства та земельних відносин Одеської обласної державної адміністрації : веб-сайт. URL: <https://agro.od.gov.ua/2024/07/17/tvarynnycztvo-odeshhyny-v-umovah-vijny/> (дата звернення 05.11.2024)

69. Програми підтримки аграрного сектору на 2024 рік. Департамент аграрної політики, продовольства та земельних відносин Одеської ОВА : веб-сайт. URL: https://oda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/dodatok_%E2%84%962_program_y_pidtrymky_agrarnogo_sektoru.pdf (дата звернення: 05.11.2024)

Додатки

Додаток 1

PEST-аналіз факторів зовнішнього впливу на розвиток АПК регіонів

Фактори впливу	Можливості	Загрози	Оцінка загроз (бал)
1	2	3	4
Політичні	-завершення війни -розмінування територій -відновлення політичної стабільності на національному та регіональному рівнях, посилення державності та згуртованості суспільства.; -встановлення ефективної взаємодії між органами влади в умовах децентралізації, зростання впливу регіональних і місцевих органів самоврядування; -досягнення балансу інтересів усіх регіональних суб'єктів	-війна, активні бойові дії	25
		-заміновані території	20
		-політична нестабільність у суспільстві;	5
		-централізація державної влади та міжбюджетних відносин, залежність регіонів від центру, у тому числі фінансова;	10
		-корупція державних, регіональних та місцевих органів влади;	20
		-перерозподіл сфер впливу та влади;	5
		-нестабільність законодавчої бази;	10
Економічні	-посилення інтеграції в глобальну та європейську економіку.; -залучення іноземних інвестицій; -розширення зовнішньоторговельних відносин та вихід української агропромислової продукції на нові ринки; -покращення ситуації на світовому ринку для вітчизняних сільськогосподарських виробників;	-незадовільний рівень розвитку правової та судової влади	5
		Усього за факторами	100
		Усього за групою факторів	40
		-обмеженість бюджетного фінансування розвитку АПК регіонів	15
		-недостатня міжнародна підтримка агросектору	10
		-нижча конкурентоспроможність української агропромислової продукції порівняно з імпоротною;	7
		-високий рівень тінізації економічних процесів;	5
		-висока невизначеність ринкової кон'юнктури економічного середовища;	10

Продовження додатку 1

1	2	3	4
	-зростання попиту на вітчизняну продукцію АПК за рахунок зростання доходів населення; -підвищення конкурентоспроможності продукції та економіки за рахунок інноваційної спрямованості виробництва; -залучення капіталовкладень для оновлення основних фондів; -розробка та реалізація державних і регіональних програм розвитку агропромислового комплексу.	-порушення виробничих та міжрегіональних зв'язків між суб'єктами агропромислового комплексу; -інфляційні процеси; -відсутність ефективного механізму страхування ризиків для сільгоспвиробників; -зростання частки імпортової продукції у споживанні; -відтік капіталу за кордон; -зростання тарифів; -недосконалість цінової політики щодо сільськогосподарської продукції.	3 15 10 3 8 10 4
Усього за факторами			100
Усього за групою факторів			30
Соціальні	-повернення працездатного населення у країну -зростання світового населення, що збільшує попит на продукти харчування; -процеси урбанізації, які зменшують кількість людей, здатних самостійно забезпечувати себе продуктами; -підвищення рівня освіти серед населення, зокрема в сільській місцевості, а також підвищення кваліфікації працівників аграрного сектору; -поліпшення якості освітніх, медичних та інших соціальних послуг для населення потенціалу як чинника економічного і соціального зростання;	-відтік населення з України через війну; -старіння населення через зниження тривалості життя та уповільнення його приросту; -зниження соціальної захищеності населення; -поглиблення соціальної та майнової нерівності; -зниження доходів та рівня життя; -негативні соціальні процеси в суспільстві; -зростання потреби у кваліфікованих кадрах; -зменшення рівня продовольчої безпеки через низьку продуктивність сільськогосподарського виробництва	40 15 10 5 10 5 10 5
Усього за факторами			100

Продовження додатку 1

1	2	3	4
Усього за групою факторів			25
Науково-технологічні	-використання можливостей сучасних технологій для розвитку АПК; -орієнтація виробництва на інновації; -підвищення якості продукції відповідно до міжнародних стандартів; -оновлення зношених основних засобів; -налагодження співпраці між освітніми, науковими та виробничими секторами; -зростання науково-технічного та інноваційного потенціалу регіонів	-зменшення частки інноваційної продукції та активних у сфері інновацій підприємств у загальному виробництві національної економіки.;	10
		-відсутність стимулів і недостатнє фінансування для науково-технічного та інноваційного розвитку економіки;	30
		-зниження освітнього та наукового потенціалу;	25
		-скорочення кількості працівників в освітній та науковій сфері;	15
		-падіння попиту на науково-технічні та інноваційні вітчизняні розробки;	10
		-незадовільний рівень захисту інтелектуальної власності	10
Усього за факторами			100
Усього за групою факторів			5

Джерело: розроблено автором